

THE TIMES GAZETESİNİN GÖZÜNDEN DOĞU SORUNU, OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TANZİMAT DÖNEMİ (1838- 1878)

Günseli Gümüsel*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın teknolojik ve ekonomik üstünlüğü karşısında sürekli olarak toprak ve saygınlık yitirmeye başlamış, XIX. yüzyılda ise dağılma sürecine girmiştir. İmparatorluğu bu süreçten kurtarabilmek adına imparatorluk içinde bir dizi düzenlemeye girişilmiştir. Bunun yanı sıra imparatorluğun ayakta kalabilmesi için yalnızca askeri gücün yeterli olmayacağını görülmüştür. Avrupa devletleri ile "denge politikası" izlenmiştir.

Osmanlı devlet adamları ancak 1798 yılında Napoleon'un Mısır İşgali sırasında imparatorluğun içinde bulunduğu güç durumun, güçsüzlüğün ve yetersizliğin farkına varabilmişlerdir. Ayrıca Avrupalı bir devletin askeri ve diplomatik desteği olmaksızın imparatorluğun toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumanın imkânsızlığını tam anlamıyla kavrayabilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'ne götüren bu süreç Avrupa'da ve özellikle de İngiltere'de basının devletin finansal desteği olmadan ayakta kalabildiği ve özgür bir duruş sergilediği bir döneme denk gelir. Söz konusu gazetelerin en yetkin olanı günlük The Times gazetesi idi. 1785'te kurulan gazete, dünyanın ilk gazetelerindendir ve özellikle XIX. yüzyılda dış politika olmak üzere kamuoyu oluşturmada önemli bir role sahipti. Bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler ve izlenen politikalar gazetenin imparatorluğa olan ilgisini ve dikkatini doruk noktasına ulaştırır.

The Times gazetesi gelişen olaylara dair haberleri ve görüşleri detaylı şekilde yayınlamıştır. Tüm gelişmelere dikkatle eğilen ve değerlendirmelerde bulunan gazetenin editör yorumları da olayların o günün bakış açısına ve algısına göre anlamlandırmaya çalışmada fayda sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *The Times, Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Dönemi.*

---

* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Programı Doktora Öğrencisi. gunseli0gumusel@gmail.com

Abstract

Beginning from the first part of the eighteenth century, the Ottoman Empire started to lose territory and prestige constantly in the presence of European supremacy on economy and technology. In the nineteenth century it entered into a disintegration process. In the Ottoman Empire a range of regulations with the aim of rescuing the empire from this process. Besides, a balance policy was started to be followed with European states by realizing that military power was not merely sufficient for surviving of the empire.

During Napoleon's Egypt invasion in 1798, if the Ottoman statesmen only could realize the fact that the empire was in a difficult position, it was also weak and insufficient. In addition, they exactly conceived the impossibility of saving territorial integrity and independence without any European state's military and diplomatic support.

The process that brought the Ottoman Empire to Tanzimat Era was coincided with a period in Europe, especially in England which the media could keep up itself freely without any financial support. The point at issue newspaper was daily The Times which was also the most competent. It was founded in 1785 and it was one of the first newspapers worldwide, most especially in nineteenth century, it had a vital role on shaping the public opinion particularly about political issues. The relations of England and the Ottoman Empire and following policies culminated in the interest and attention of The Times.

The Times published the news on events and opinions elaborately. The editorial comments that examined and evaluated for all developing events became efficient on trying to give the meaning of the period's point of views and real perceptions

Keywords: *The Times, Eastern Question, Ottoman Empire, Tanzimat Era.*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu 1798 yılında Napoleon'un Mısır'ı işgalinden itibaren dış siyasetinde bir denge politikası izlemeye başladı. Bu politikanın esası, Avrupalı büyük güçlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak imparatorluğu ayakta tutmaya çalışmaktı. Osmanlı İmparatorluğu "en uzun yüzyılında" bu politikayı uygularken İngiltere'den destek gördü. İngiltere, dış politikada uyguladığı "Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma" prensibini 1878 yılına kadar terk etmedi. Bu sürede Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkiler hem ticari hem de siyasi bakımdan hızla gelişti.

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkileri derinleştiren iki temel gelişme vardır. Bunlardan ilki Rusya'nın 1774-1783 yılları arasında

Kırım'ı alarak güneye doğru genişlemesi; ikincisi ise İngilizlerin 1757 yılında Hindistan'ı fethetmeleriyle birlikte ortaya çıkan Doğu Akdeniz çıkarlarındaki artıştır. Zira İngiltere'nin denizlerdeki gücü, doğanın kendisine yüklediği zorunlu bir siyasetin sonucudur ve Akdeniz'de Hindistan yolları üzerinde rakip bir devlet olan Rusya'nın ortaya çıkışı İngiltere'nin lehine olmayacaktı.¹ Bu anlamda İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurması her şeyden önce Hindistan'a giden en kısa ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması zorunluluğuydu. Avrupa'dan bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu, ticaret yollarını bloke eden dev bir engeldi.² Ayrıca Napoleon'un Mısır işgali sırasında İngiliz yöneticiler Osmanlı İmparatorluğu'nun yolların güvenliğini tek başına karşılayamayacağını anlamışlar; Fransa'nın da Orta Doğu'ya yerleşme ihtimalini de göz önünde bulundurarak Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasını izlemeye başlamışlardı.³ İngiltere'nin Mısır'ı işgalinden sonra ise (1882) İngiltere politikalarında önemli bir değişiklik meydana gelecekti ve "Doğu Sorunu"na verilen önem yerini Osmanlı sorunlarına karşı İngiltere kayıtsızlığına bırakacaktı. Öyle ki Rusya'nın Osmanlı topraklarını ele geçirmesi ihtimalinin bile İngiltere açısından bir tehlikesi olmayacaktı.⁴

İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri, 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi'nden sonra ekonomik bakımdan da önem kazandı. Bu sözleşmeden sonra İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ihracat hızla artar. Böylece yalnız bir imparatorluğun değil, büyük bir pazarın bütünlüğünü korumak da önemli bir hedef haline gelir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının çeşitli düzenlemeler ve reformlar yoluyla önlenebileceğine inanan İngiltere bu düşünceyle Osmanlı devlet adamlarını da destekledi. Bunun sonucunda Osmanlı yöneticileri, Rusya'nın ve Fransa'nın Ortodoks ve Katoliklerin durumunu bahane ederek iç işlerine müdahaleyi engellemek için liberal yönde girişimlere kendilerini zorlayıp 1839 Tanzimat Fermanı ile 1856 Islahat Fermanı'nı ilan ettiklerinde, İngiltere düzenlemelerin, özellikle de askeri gücü artırmak amacıyla yeniden çağdaş gereklere göre yapılmasını istedi.⁵

¹ Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 94- 96.

² Kemal Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 162.

³ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol*, Eko Matbaası, İstanbul, 1972, s. 70.

⁴ Hüner Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı- Avrupa İlişkileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 100.

⁵ Ülman, a.g.e., s. 70- 71.

İngiltere'nin bu politikaları 1878 Berlin Kongresi'ne dek sürdü. Bu tarihten sonra, imparatorluğun dağılmamasına dair tüm çabaların boşa olacağını anlayan İngiltere, Akdeniz'in güvenliğini Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparıp aldığı topraklarla sağlama yoluna gitti. İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında geçici olarak Kıbrıs Adası'na yerleşirken, daha sonra 1882 yılında ise kâğıt üzerinde imparatorluğa ait bir eyalet olan Mısır'ı fiilen işgal etti. Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki düşüşte en alt nokta Birinci Dünya Savaşı oldu.

Anlaşıldığı üzere Tanzimat Dönemi Osmanlı-İngiliz ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ilgili siyasi ve ekonomik durumuna damgasını vurmuştur. XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ele alındığında bu ilişkileri ve İngiltere'nin gelişmelere dair bakış açısını göz ardı etmek mümkün değildir. Söz konusu bakış açısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme tarihi açısından da büyük önem taşır.

Osmanlı İmparatorluğu temellerini sarsan bir sürecin içine "giriverdiğinde" Avrupa dünyaya açılıp zenginleşme dönemindeydi. Keşifler ve açık denizler yoluyla ticaretin Atlantik'e kayması Osmanlı ekonomisi için tehlikeli bir girişimdi. Osmanlı yöneticileri de bu gerçeğin farkında olduklarından, en azından ticaretin bir kısmını koruyabilmek adına Avrupalı devletlere ayrıcalıklar tanıdılar. Bu ayrıcalıklardan faydalanarak belirli Osmanlı limanlarına yerleşen Avrupalı tüccarlar, ülkeyi tanıyan ve onlarla aynı dili konuşan ortak arayışına girdiler. Bu ortaklık için Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarları buldular. Osmanlı İmparatorluğu'na giren Avrupa, varlığını güçlendirebilmek için "sağlıklı" habere muhtaçtı. Bu gereksinim sonucunda başkentte birçok gazete yayımlandı.⁶

Bu gazeteler Tanzimat Dönemi'ni de kapsayacak şekilde, Türkçe yayımlanan gazeteler ve yabancı dilde yayımlanan gazeteler olarak iki bölümde incelenebilir. Bu gazetelerin belli başlı olanları şunlardır: *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkâr ile Bullutein des Nouvelles*, *Gazette Française de Constantinople*, *Spectateur Oriental*, *Le Smyrneen*, *Le Moniteur Ottoman*, *Journal de Constantinople*... Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'ne götüren süreç ve sonrası gerek yerel basının gerekse yabancı basının dikkatle üzerine eğildiği bir dönemdi. Ancak Tanzimat basını genel karakter olarak siyasi ve sosyal konularda yazı yazabilecek bir kadrodan yoksundu. Bu yönden Tanzimat öncesi ve

⁶ Alemdar Korkmaz, *İstanbul (1875- 1964) Türkiye'de Yayımlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1980, s. 4.

Tanzimat Dönemi basınını Batı ülkelerinin basını ile karşılaştırdığımızda tezatlar apaçık ortadadır.⁷

Öncelikle Osmanlı devlet adamları, sınırlarını net şekilde çizdikleri basından gelebilecek zararları önceden görüp olası zararları önleyebilmek için önlem alırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda basınla ilgili ilk yasaklar 1858 Ceza Kanunu ile görülür. İlgili kanunun 138. Maddesi şöyle der:

“Devleti Aliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye, erbabı hükümet ve tebaa-ı Saltanatı Seniyyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrakı muzırta tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin, iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptıyla derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altına kadar cezayı nakdi ahz olunur.”

Kanunun 139. Maddesine göre, *genel adaba aykırı mizah yazıları ve müstehcen resim basılması yasaktır.*

Kanunun 213. Maddesine göre ise *afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yüklemek yasaktır.*⁸

Dönemin önde gelen yabancı basını olan İngiliz basınının durumu ise karşılaştırma yapılamayacak kadar iyidir. İngiltere, Fransız Devrimi'nin Avrupa'da meydana getirdiği kaynaşmaların dışında kalmış bir ülke olduğundan şartları Osmanlı'daki basından çok başkadır. İngiltere'de basın kamuoyu oluşturma ve sağlıklı haber verme görevlerini serbestçe yerine getirebilmekteydi. İstisnai bir durum olarak 1793 yılında Fransa ile savaş başladığında özel şartlar sebebiyle basın özgürlüğüne kayıtlar konmuşsa da İngiltere'de “basımdan önce sansür” hiçbir zaman uygulanmadı ve bu konuda davalara bakma yetkisi jüriye verildi.

İngiliz basınının en önemli temsilcilerinden biri 1 Ocak 1788 tarihinde *The Times* adıyla yayınlanmaya başlayan gazeteydi.⁹ *The Times* gazetesi haberleri Osmanlı-İngiliz ilişkileri ekseninde Doğu Sorunu'nun, Tanzimat Dönemi'nin ve sonrasının yansız ya da en azından dışarıdan bir gözle değerlendirilmesinde son derece önemli bir ayağı oluşturur. Özgürlüğünü tarihsel süreçte böylesine kanıtlayabilmiş bir gazetenin haberleri Doğu Sorunu, Tanzimat Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında alışılmadık bir pencere sunar.

⁷ Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, Ankara, 2002, s. 250- 252.

⁸ Hıfzı Topuz, **II. Mahmud'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 44.

⁹ İnuğur, a.g.e., s. 98- 99.

***The Times*'a Göre Doğu Sorunu**

Tam anlamıyla bir Avrupa yüzyılı olan XIX. yüzyılda değişiklik getiren güçler dünyayı tek bir faaliyet alanı haline getirip Endüstri Devrimi, liberalizm, milliyetçilik ve emperyalizmin yarattığı etkiler doğrultusunda globalleşme sürecini tamamlarken, dünyanın paylaşılması konusunda korkunç bir yarış da başlatmış oldular.¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu ise bu sırada yapmaya çalıştığı reformların bir ürünü olan bir dizi karmaşık tutum ve düşünceyle uğraşırken Batı'yı açık ve örtülü biçimde ilerleme yolu, Doğu'yu ise geri kalmışlığın hali hazırdaki sahnesi olarak kabullenmekle meşguldü.¹¹

Ancak diğer taraftan XIX. yüzyıldaki genel manzaraya bakıldığında Osmanlıların, Batı oryantizminin siyasi ve sömürgeci pratiklerine direndiği görülür. Osmanlıların tepkisi bu oryantizmin temelinde yatan ilerleme ve zaman mantığına değil, onun gücüne karşıdır. Avrupa oryantizminin Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında bir tezatlık üzerine kurulması gibi Osmanlılar da kendilerini Batı'dan farklı kılan bazı özsel farklılıklara sahip olduklarına inandılar.

Avrupa da en eski tarihinden bugüne kadar Doğu'daki komşularına farklı gözle baktı. Bu bakışlar bazen korkulu, bazen açgözlü, bazen meraklı ve bazen de endişeli oldu. Binyıllar boyunca Doğu ile Batı arasındaki ilişki fetih, saldırı ve karşı-saldırı örüntüsünde kaldı. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığının ve geri çekilişinin doğurduğu sorunların "Doğu Sorunu" olarak adlandırılmasının nedeni Avrupa'nın hemen doğusunda bulunan bu alanın bir tehlike ve istila kaynağı olmasıydı. Buraya Doğu adı veriliyor ve böylece başka bir tanımın kullanılmasına gerek kalmıyordu.¹²

İngiltere'nin bu eski tehlike ve istila alanından sağladığı kazançların en önemlilerinden biri Mısır Sorunu sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na bulunduğu yardımların karşılığı olarak Bab-ı Âli ile imzaladığı ticaret sözleşmesidir. *Balta Limanı Antlaşması* adı verilen bu sözleşme ile Osmanlı İmparatorluğu'nun gümrük duvarları indirilir ve devletin yarı sömürge haline gelme süreci İngiltere eliyle başlamış olur.¹³

¹⁰ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, e Yayınları, İstanbul, 2000, s. 325.

¹¹ Aytaç Yıldız (haz.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 273.

¹² Yıldız, a.g.e., s. 273- 274.

¹³ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 304.

İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüğünü ticaret alanında tamamen sağlamlaştırdığı bağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile kurduğu ilişkilerin önemli bir evresini ve 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın temellerinden birisini oluşturan bu sözleşme, *The Times* gazetesinde şu şekilde duyurulur:

“Majesteleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultanı arasında imzalanan, üç ek maddeyi de içeren iş sözleşmesidir. (İstanbul yakınlarındaki Balta Limanı'nda 16 Ağustos 1838 tarihinde imzalanmıştır)”

The Times gazetesi bu antlaşmayla birlikte İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında serbest hale geldiğini ve her türlü malın satışını yapabileme hakkına sahip olduğunu açıklar.¹⁴

Gazete, Balta Limanı Antlaşması konusu ile başlattığı Doğu Sorunu'nu tüm detaylarıyla irdeleyerek meseleyi bir bütün olarak ele alarak değerlendirmelerde bulunur.

The Times, Doğu Sorunu'nun gidişatının kaygı verici şekilde karmaşık ve problematik olduğu görüşündedir. Gazeteye göre söz konusu gidişat Türkiye ile düşman rakipleri arasındaki ilişkileri dolaylı yoldan da olsa yönetmektedir. Gazete farklı olasılıklar düşünüldüğünde yakın zamanda muhtemel bir Avrupa savaşının alevleneceği fikrini gerçekçi bulur.¹⁵

The Times'ta dile getirilen başka bir görüşe göre son savaşla birlikte Doğu Sorunu “orduların yapabildiği kadarıyla” bir karara bağlanmıştır. Gazete haberinde dile getirilen bu karara göre Paris Antlaşması, Türk boyunduruğu altındaki toplumlar için yeni bir çağ anlamına gelir ve bu toplumlar yeni durumun yarattıklarını kabullenirler. Gazete yeni durumun aslında beyhude bir metafor olmadığını, büyük bir mücadelenin sonucu olarak tarihe kaydedildiğini not düşer. Çünkü “*Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirmek bir cesedi tahrik etmek gibidir. Sınırlar şoka cevap verirdi, bacaklar yerinden oynardı, kasılmalar iskeleti hareket ettirirdi ancak bir anda her şey tekrar ölü ve hareket etmez hale gelirdi*”.

Aynı haberin yorumları Bab-ı Âli'nin protestolarda bulunabileceğini ancak hiçbir şeyin değişmeyeceğini şu sözlerle dile getirir:

“...Sonra emirler verilirdi, birlikler harekete geçerdi, diplomatik notalar verilirdi ama bunların ardından hiçbir şey gelmezdi. Alışlageldik miskinlik geri dönerdi ve muhalifler canlarının istediği gibi davranırlardı. İyi hafızaya sahip bir Sultan'ın imparatorluğa olan bağımlılıkları bu gibi

¹⁴ *The Times* gazetesi, 19 Aralık 1838, Çarşamba.

¹⁵ *The Times* gazetesi, 21 Eylül 1864, Çarşamba.

*süreçlerde zorlukla tehlikeye atılabilirdi. Olayların gelişmesini takip etmek ise Avrupa'nın işiydi.”*¹⁶

The Times'ta dile getirildiği üzere Doğu Sorunu, İngiltere ve Avrupa için periyodik zorlukların birçoğundan daha az boşluklu bir haldeydi. Türkiye'nin yapması gereken acil reformlar devleti bir süre için dürüst ve etkili bir yönetime zorlayabilirdi ama geri kalan şeyler yavan sözler olmaktan öteye geçemezdi. Bu durum açıkça “*aya feryat figan ulumaktı*” çünkü gelinen nokta acı verici şekilde şeffaftı.¹⁷

Yine gazetede yer verilen bir yaklaşıma göre “Şark Meselesi ya da Doğu Sorunu” politik bilimlerde zorluğu, engelleri ve çözümsüzlüğü anlatan bir özdeyiş halini almıştır. Bu sorunun çözümü zorsa da aynı zamanda anlaşılmasız olması için bir sebep yoktu. Konuya olan ilgi hem tarihsel olarak hem de pratikte devam etmekteydi. Belli belirsiz konuşulmasına rağmen mırıldanmalar yanlış anlaşılmıyordu: Avrupa Türkiye'sinin Hristiyan nüfusu Osmanlı boyunduruğundan ayrılmayı talep etmekteydi. Avrupa'ya göre bu insanlar taleplerini destekleyebilecek durumdaydılar ve diğer ülkelerin konuya yaklaşımları da onları cesaretlendirmekteydi. Bu yüzden mevcut aşamada sorulması gereken yeni soru şuydu: Avrupa Türkiye'sinde Osmanlı yönetiminde yaşayan ve artık bunu reddeden insanlar için ne yapılabilirdi? Mesele şu aşamada zorluğundan bir şey kaybetmedi. Özgürleşme yolunda bazı şeyler zaten denenmişti ama Yunanistan bu konuda çok az cesaretlendirici bir örnek olarak görüldü. Buna rağmen Hristiyan talepleri yüzeyde geçerli sebeplere dayalı görünse de aslında din, politik konularını içine aldı. Bunların hepsi birden düşünüldüğünde Türkiye'nin Hristiyan tebaasına dair sürdürdüğü politikada yöntem değiştirmek zorunda olduğu kabul edilmeliydi. Avrupa'ya göre mevcut durum ciddi bir reddediş ve uyarı sebebi olmuştu.

Şimdiki soru ise başkaydı: “*Doğu ile ne yapılabilirdi?*”

Gazeteye göre bu soru Kırım Savaşı ile bir örnek gelmişti. Hasta adamın artık ölmekte olduğu düşünülüyordu ve “*Rusya'nın demir eli ganimetin üzerine uzanmıştı.*” Ancak Batılıların müdahalesiyle Türkiye korundu.

The Times'ın iddialarının yansıttığı Batı'ya göre Türkiye, Avrupa diplomasisinin dışında tutulmamış olsa da hiçbir zaman politik anlamda vatandaşlığa kabul edilmemişti. Çünkü Türkler barbar ve imansızdı. Bu yüzden Hristiyan prenslerle hiçbir zaman eş tutulamazlardı. Ayrıca iyi

¹⁶ The Times gazetesi, Editör Yorumları, 11 Şubat 1859, Cuma.

¹⁷ The Times gazetesi, Editör Yorumları, 16 Ağustos 1860, Perşembe.

Hristiyanları kölelikten pek de uzak olmayan şartlarda yaşatıyorlardı. Hazreti Muhammed'in fetihlerinin yarattığı "asıl skandal" da asla unutulmadı. Sultan'ın tebaasının geniş bir bölümü Hristiyan kardeşlerinin sempatilerini politik olduğu kadar dini olarak da kazanabiliyorlardı. Buna rağmen, en son savaşın bitiminde bu hisler büyük ölçüde değişti ya da politik açıdan değişmesi uygun görüldü. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Avrupa sistemi içine dâhil edildi. Türkler hala kâfir ve "öteki" konumundaydılar. Onlar Hristiyan nüfusu despotça idare edenlerdi. Bununla birlikte en iyi yol Türkleri oldukları gibi kabul etmek ve onlara hakları ile görevleri aynı anda vermektir. Doğu Sorunu hala çözülememekle birlikte bir ölçüde dönüştürüldü. Eğer Türkiye'nin düşüşü bloke edilir ya da gelişmeye çevrilirse eski sorun ortadan kaldırılabilirdi. Öyleyse kanun dışında kalan kâfirlere sınırlandırmalar getirilebilirdi. Bu kez yeni soru şuydu:

Avrupa'daki Osmanlı yönetimi Hristiyan unsurların talepleriyle nasıl uzlaştırılabilirdi?

Gazeteye göre çözüm Hristiyan unsurlara daha özgürlükçü davranmak ve onların sivil imkânsızlıklar konusundaki sıkıntısını hafifletmektir. Türk Hükümeti yükümlülüklerini olduğu kadar yeni durumun ayrıcalıklarını da anlamalıydı ve özellikle Avrupa vilayetleri üzerindeki eski yönetim alışkanlıklarını geride bırakmalıydı.

Ancak aynı haber metninde geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla anlaşma kusurluydu ve gelecek vaat etmiyordu. Türk Hükümeti ister taahhütlerini yerine getirmede başarısız olmuş olsun, isterse Hristiyan unsurlar bu taahhütlerden yeterince tatmin olmamış olsunlar, bunlar o an için soruşturulması gereken meseleler değildi. Belki her iki sebep de karmaşanın nedeni ya da etkisiydi ama bu sonucu değiştirmezdi.

The Times'a göre Hristiyanlar yalnızca milliyetçiliğin kendilerine sağladığı hakları değil aynı zamanda kendileri ve yöneticileri arasındaki halen daha derinde olan sınırlamaları da çekip almak istediler. Onlar yalnızca Asyalılar tarafından yönetilen Avrupalılar değillerdi, aynı zamanda kâfirler tarafından hüküm altına alınmış inananlardı. Bu şartlarda yaşayan Hristiyanlar Osmanlı gücünü rezil ve göze batan bir tarih hatası olarak görebilirler ve bundan bağımsız olmak isteyebilirlerdi. En azından bir ölçüde baskınlıktan bağımsız olmayı ya da bağımsız bırakılmayı istemiş de olabiliyorlardı. Bu fenomende Hristiyanlık incitilmiş veya utandırılmıştı ama bu durumun aynı şekilde devam etmesi mümkün değildi.¹⁸

¹⁸ *The Times* gazetesi, Editör Yorumları, 15 Eylül 1862, Pazartesi.

Habere göre aynı sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehirlerinde yerleşik olan doğuştan Hristiyanlar arasında bir panik havası vardı. Bu insanlar Batı ile iletişim içinde kalarak her türlü durumdan haberdar oldular. Sonuç olarak yakın zamanda arbedenin hüküm süreceğine dair bulanık bir korku oluştu. Selanik'te bulunan iki konsolosun cinayete kurban gitmesi aylardır var olan bir hissi daha şiddetli hale getirdi.

Gazete bu konudaki yorumlarında hangisinin daha kötü olduğuna karar veremez:

“Ölümlerden ilham alan bir İslam fanatizminin salgın hale gelmesi mi yoksa Hristiyan sakinler arasında olabilecek şiddet ya da duyarsızlık eylemleri mi?”

Selanik'te yaşanan ve büyük heyecan yaratan cinayetleri Büyük Güçler de ciddi bir politik olay olarak ele aldılar. İlişkilerde bu olayın önemli etkileri oldu. Aynı yazıda olayın öyküsü farklı şekillerde anlatılsa da hemfikir olunan bir konu vardı ki Türkler bu olayı planlı ya da plansız gerçekleştirmiş olsalar dahi artık öncekinden daha tehlikeli hale gelmişlerdi.

The Times'in ulaştığı bir yetkili, konsolosların daha emin soruşturma şartlarının sağlanabilmesi için gömülmeyip bekletildiği bilgisini iletir. Tüm milletlerden birlikler Selanik'e sevk edilirler. Osmanlı Hükümeti ise sayılamayacak kadar fazla kez özür diler ve suçlunun ortaya çıkarılıp cezalandırılacağına söz verir. Buna rağmen Büyük Güçler Türk memurlarının cezalandırma yetkisine ve kabiliyetine güvenmemekteydiler. Gerekirse sorumluları kendi haklarıyla ve insani hakların güçlü elleriyle cezalandıracaklardı.

Ciddi olaylar yaşandığında bu durum imparatorluğun diğer bölgelerinde de tedirginlik yaratıyordu. İlgili habere göre aşağı sınıflara mensup vatanseverler ve fanatikler her zamankinden daha öfke doluydu ama sessiz kalıyorlardı.

Gazetenin gözlemleri Hristiyanların geç de olsa alarm durumuna geçerek endişelerini diplomatik dünya ile ilişkilendirdiklerini ortaya sermişti. Ayrıca ortada dolaşan rivayette yüksek pozisyonlardaki Türkler, kitleleri düşmanlığa sevk etmekle suçlanmaktaydı. Bu kitlelerin politik amaçlar için kullanıldığı düşünülüyordu. Bu durum Bab-ı Âli'yi gözü pek politikalara zorladı. Osmanlı İmparatorluğu *Kutsal Cihad* tehdidiyle Avrupa güçlerine gözdağı vermeye çalıştı. Bu durum güncel bir isyan planının yapılmakta olabileceği ihtimalini gündeme getirdi. Gazete, Avrupa güçlerinin görevinin bu tür bir isyana hazırlıklı olabilmek olduğu görüşündedir.

Habere göre Sultan'ın hükümetinin şiddet olayları için ortam hazırlaması konusunda kesin bir kanıt olmamasına karşın Avrupa ihtiyatlı davranarak önlem almıştır. İstanbul'da Hristiyanlara karşı olan *Muhammedçilerin*¹⁹ varlığı biliniyordu. İmparatorluğun her tarafında Türk gücünün ağır darbesi kendini hissettiriyordu ve aslında bu durum Şark Meselesi'nin en etkili çözümü olabilirdi. Sultan'ın özgürlüğü için yavaşça büyüyen tüm istekler, fikir ayrılıklarından doğan tüm tereddütler ve çift taraflı güvensizlik barbar bir güruhun suçlarına son noktayı koymada mutlak ihtiyacı.

The Times şu soruyu sorar:

“Yapılacak bir müdahale mevcut durumu çabucak sonuca ulaştıracaktı ama bunun her sorunu sona erdirebileceğini kim söyleyebilirdi?”

Bu soruya verilecek cevap da hazırdır. Aynı habere göre, Bab-ı Âli böyle bir Avrupa müdahalesine direniş gösterebilecek durumda değildir. Zaman zaman *gâvura karşı hayal ürünü cihat çağrılarının* duyumu alınıyordu. Fakat Avrupa'ya göre böyle bir girişim yalnızca çok zayıf bir sanrı olarak tanımlanabilirdi. Cihat günleri çoktan geride kalmıştı. Modern savaş biliminde hiçbir hazırlık yapmadan savaşmaktan bahsedilemezdi bile. Ayrıca yeni savaş anlayışında İslamiyet ya da başka bir inanç başarıya etki edemezdi. Bu yüzden Avrupa'ya meydan okumak Osmanlı açısından harap edici olurdu. Türk Paşaları *“böyle bir budalalığa”* teşebbüs edecek gibi değillerdi. Sultanları ile birlikte kaybedeceklerini biliyorlardı ve direnmeme politikalarını da uzun süre sürdürecek gibiydiler. Aynı habere göre kuzey sınırında bir isyan havası esiyor olsa da imparatorluğun geri kalanı barış içindeydi.²⁰

Gazete, Doğu Sorunu çerçevesinde Kırım Savaşı'nın (1853- 1856) etkileri konusunu da yazar.

***The Times*'a Göre Kırım Savaşı ve Osmanlı Borçları**

The Times gazetesine göre uyuyan dev Rusya uyanmıştı ve dev henüz uyku mahmuruyken tehlikelerden korunmak en doğrusu olacaktı:

*“Tam da Fransız Devrimi'nin devasa ateşini dumana boğmayı düşünürken, Çar'ın büyük amaçlar için tutkuyla gerilmiş kolunun felce uğratılmalydı.”*²¹

¹⁹ Gazete Müslümanları bu sözcükle tanımlar.

²⁰ *The Times* gazetesi, 13 Mayıs 1876, Cumartesi

²¹ *The Times* gazetesi, 19 Mayıs 1866, Cumartesi.

Haberin editör²² yorumlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli dönemeçlerinden birisi olan Kırım Savaşı'nın diplomatik sonuçlarından çok Tanzimat Dönemi'nin maliyesini şekillendirme işlevi hakkında bilgi verilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce duraklayıp sonra gerilemesinin ardında Osmanlı toplum ve ekonomi yapısının XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan bozulmalar yatmaktaydı. Her şeyden önce imparatorlukta toprak mülkiyetinin olmaması ve tımar ile zeamet topraklarının büyük servetler yaratmaması amacıyla kontrol altında tutulması sermaye birikimini engelledi. Zaten imparatorluğun iç ticareti de sermaye birikimini önleyecek şekilde düzenlenmişti. Devlet zorunlu ihtiyaç maddelerini ya kendi tekelinde tutmuş ya da bunlara çok sıkı narhlar uygulamıştı. Üretilen malların iç gümrükler ve yasaklar ile yönlendirildiği bu düzen nihayetinde bozulmaya başladı. Bu bozulmaların başlıca nedeni imparatorluğun en parlak günlerinde ortaya çıkan ve daha sonra bir türlü önüne geçilemeyen enflasyondur. Ayrıca ilk açık deniz yolculuklarının başlamasıyla Avrupa'ya akan değerli madenler Osmanlı İmparatorluğu'nda deflasyon (para kıtlığı) yarattı. Bunu önlemek için paranın içindeki gümüş oranını düşürmek gibi bollaştırıcı önlemlere başvuruldu. Batı'nın Endüstri Devrimi'ne doğru yol aldığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu mali sıkıntılar içindeydi ve verilen kapitülasyonlar durumu daha da kötüleştirdi.²³ Ahmed Lütfi Efendi'ye göre hep bir elden Hristiyanlara yapılan fedakârlıklar teessüf edilecek şeylerdi.²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı girişimler için şartlar olgunlaşmamıştı ve bu yüzden elde edilmesi planlanan gelir ülke sınırları içinde kalamadı.²⁵

Bu tür imtiyazların verilmesine gerek yoktu çünkü zaten Hristiyanların yaşamlarına herhangi bir sınırlama yoktu. Hatta Müslümanlara bu konularda Hristiyanlar'dan daha az toleranslı davranılırdı. Hristiyan halk sadece imparatorluk içinde değil dünyanın her yerinde kimsenin duymadığı imtiyazların tadını çıkarıyordu.²⁶ İmparatorluk içinde ise geniş ticari haklar tanınan yabancılar, Müslüman tüccarları giderek saf dışı bırakarak XIX. yüzyılda gayrimüslimler köylü üretici ve yabancı sermaye arasında bağ kuran komprador bir sınıf haline geldiler.²⁷

²² Haberlerde editörlerin ve muhabirlerin adları verilmemiştir. Editör yorumları, İstanbul Muhabiri gibi ifadeler kullanılmıştır.

²³ Ülman, a.g.e., s. 51- 61.

²⁴ M. Münir Aktepe, **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi C. XV**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 45.

²⁵ Yusuf Halaçoğlu (haz.), **Ahmet Cevdet Paşa Tarihi, Maruzat**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 194.

²⁶ Hüseyin Çelik, **Bir Medeniyetin Analizi, Türk Yanlısı İngilizlerin Osmanlı'ya Bakışı**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 124.

²⁷ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 34.

Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa ile yapılan ticaretin öneminin farkında olan Batılılar kapitülasyon güvencelerini genişletmek için Bab-ı Âli'yi boykotla tehdit etmekten geri kalmadılar.²⁸ Bu nedenle Osmanlı yöneticileri mali konularda adımlar atarken uzun vadeli iktisadi sonuçlardan çok kısa vadede sağlanacak siyasal ve mali desteği elde etmeyi düşündüler.²⁹ Aynı zamanda para ve menfaat hırsı hızla arttı; ortada dönen siyaset dolapları, imtiyaz kapışmaları ve para dalavereleri mevcut durumu daha da kötü hale getirdi.³⁰

Sonuç olarak, Osmanlı maliyesindeki yabancı etkisinin artması, önüne geçilemeyen işsizlik, imparatorluğun pazar haline gelmesi ve nihayet 1850'lerden itibaren gittikçe azalan devlet gelirleri ve Kırım Savaşı'nın silahlanma giderlerinin birleşmesiyle Osmanlı'nın iç ve dış borçlanmaya başvurmadan başka çaresi kalmadı.³¹

Kırım Savaşı'ndan itibaren Tanzimat Dönemi sonuna dek alınan borçlar şunlardı:

- “1854: 3.300.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 2.514.913 Lira)*
1855: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 5.644.375 Lira)
1858-1859: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.056.250 Lira)
1860: 17.600.000 Lira (akim kalmıştır)
1860: 2.240.942 Lira (Ele Geçen Miktar: 1.400.588 Lira)
1862: 8.800.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 5.984.000 Lira)
1863: 8.800.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 6.248.000 Lira)
1865: 6.600.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.356.000 Lira)
1865: 40.000.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 20.000.000 Lira)
1869: 24.444.442 Lira (Ele Geçen Miktar: 13.200.000 Lira)
1870: 34.848.001 Lira (Ele Geçen Miktar: 11.194.820 Lira)
1871: 6.270.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.577.100 Lira)
1872: 12.238.820 Lira (Ele Geçen Miktar: 10.433.004 Lira)
1873: 12.611.995 Lira (Ele Geçen Miktar: 6.936.600 Lira)

²⁸ Halil İnalcık, **Osmanlılar: Fütihat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 304.

²⁹ Türkler Ansiklopedisi, 14. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2003, s. 243.

³⁰ Süleyman Kani İrtem, **Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 157.

³¹ **Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler) 25- 27 Aralık 1989**, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara, 1991, s. 267.

1874: 44.000.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 19.140.000 Lira)

1877: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 2.860.000 Lira)”³²

The Times gazetesi Osmanlı maliyesine dair bu karamsar tabloyu değerlendirirken önceliği borçların birleştirilmesi konusuna vermiştir. Konuyla ilgili olarak yayınlanan yazıya göre Osmanlı dâhili borçlarının birleştirilmesi işinin Ağustos ayının ilk günlerinde yapılması kararlaştırılır. *Çıkarları konusunda hayal kırıklığına uğramış insanlar tarafından tahrik edilen muhalefet* sona erer. Habere göre bu sona eriş kesinlikle münakaşasız bir sessizliğin ertelenmiş operasyonuydu ve ne politik ne de finansal çalkantılara sebep olmadan gerçekleşti. Sultan’ın hiçbir danışmanı görevinden alınmadı. Bu sebeple borçların dönüştürülmesinde çıkarları bulunanlar durumun gerçekliklerinden haberdar edildiler.

Bu konudaki haberler gazetede geniş yer tutar.

İlk haber “Devletin Genel Borçları” olarak adlandırılan bir kamu borçları sistemi kurulduğunu bildirir. İmparatorluğun gelecekteki tüm borçlarının kaydedildiği büyük bir liste tayin edilmiştir ve listenin kontrolü devletin yüksek rütbeli bir memuruna verilmiştir. Bu memura ise “genel borçlar idarecisi” deniyordu.

Gazeteye göre Borçlar İdaresi hem alacaklıların çıkarlarına hem de Osmanlı İmparatorluğu’nun itibarına uygun olarak kurulmuştur.

The Times Osmanlı İmparatorluğu’nun borçlarının yalnızca iç borçlar olarak nitelendirilemeyeceğine inanır çünkü bu borçlar imparatorluğun tebaasını da ilgilendirmekteydi. Bu borçlar aynı zamanda tamamen dış borçlardı ve “neredeyse kozmopolitti”. *The Times* borçların dönüştürülmesinin bir iyi niyet göstergesi olarak anlaşılması gerektiğini sıklıkla vurgular.³³

***The Times*’a Göre Berlin Konferansı ve Osmanlı İmparatorluğu**

Doğu Sorunu’nun bir başka boyutu olarak gazetede ele alınan bir diğer başlık İngiltere’nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ettiği Berlin Konferansı’dır. 1878’den sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması ve yıkılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Gazete haberlerinde ve editör yorumlarında konferans, İngiliz- Osmanlı ilişkilerinde çok önemli bir dönemeç olarak tanımlanır.

³² Kemalettin Birsen, *Tanzimatın Harici Siyaseti, Tanzimat I*, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1940, s. 272- 275.

³³ *The Times* gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba.

The Times'ta sıkça dile getirilen bir görüşe göre eğer Türkiye istenilen tatmini sağlarsa, daha zor yerine getirilebilecek garantiler istenecekti. Söz konusu garantiler yerine getirilse bile sonuçların uzun süre korunamayacağı kesindi.³⁴

Gazetede konuyla ilgili yayınlanan bir başka habere göre Berlin Konferansı'nın temel sonucu son altı aydır tekrarlanan reform sözlerinin Sultan tarafından sağlanacak yeni garantilerle uygulanması isteği oldu. Talep edilen garantiler, isyan edenlerin programlarından alıntılanmış olmakla birlikte Güçler tarafından atanmış bir denetleme komisyonu Sultan tarafından da onaylanmalıydı. Eğer bu şema üç Batılı güç tarafından onaylanırsa Bab-ı Âli'den diğer güçlerin de desteğini kazanmak üzere bir tezkere istenecekti. Bab-ı Âli'nin istenen imtiyazları sağlaması durumunda ikinci adım imparatorluk içindeki isyancıların planlarını kabul ettirmek olacaktı. Böylece ateşkesin sağlanması için girişimde bulunulacaktı. Eğer bu proje art arda gelen aşamaların herhangi birinde zarara uğrarsa, imzası olan devletlere yeni bir konferans önerilebilecekti. Bu sırada bu güçlerin tamamı Hristiyanları korumak adına Türk sularında bulunan donanmaların güçlendirebilecekti.

Aynı yazıya göre Konferans'ta alınan kararlar uzun süreli bir kesinlikte olmamakla birlikte gerekli görüldüğünde toplantı tekrarlanabilecekti. Bu noktada Türkiye'nin direnç gösteremeyeceği şekilde istila edilmesi planlanmıştı. Konferans asla Türklerin yararına olmadı; sadece Berlin Hükümeti, Avusturya ve Rusya'nın Doğu ile bağlantısını kurdu. Karadağ elçisi nüfuz kazandı ve Karadağ Prensi artık kendisini isyancıların doğal koruyucusu olarak görmeye başladı.³⁵

The Times gazetesinin Beyoğlu'nda bulunan özel muhabiri, Berlin Konferansı'na Osmanlı odağından bakmaya çalışır. Muhabire göre “*başka bir dünyada barış yapanların vitrinlerinde hangi lütuflar bulunursa bulunsun, Osmanlı'da bulunan taslak çetin ve bıktırıcıydı.*” Alınan kararlar Türkiye için yeni belalar anlamına geliyordu. Muhabir, Bab-ı Âli'ye Berlin Konferansı'na dair herhangi bir resmi belge henüz ulaşmadığını ancak konferansın iç karartıcı vesvese kokusunun hükümete dek geldiğini bildirir.

Aynı habere göre Osmanlı ülkesinin başındaki adam, konferans fikrinin ilk öngörülüşünde bile ülkesinin kaderini ellerinde tutan kişi olamamıştı. Bakanlar için de aynı şey geçerliydi. Ayrıca Rus Savaş Bakanı'nın toplantıda oy hakkına sahip olması Türkiye açısından talihsiz bir durumdu. Türk

³⁴ The Times gazetesi, 16 Mayıs 1878, Salı.

³⁵ The Times gazetesi, 20 Mayıs 1878, Cumartesi.

Hükümeti çeşitli zorluklar yüzünden yorgun düşmüştü ve şimdi korkunç boyutta zorlamalar ülkeye empoze edilmeye çalışılmaktaydı. Ancak Bab-ı Âli bir taraftan da dış güçlerin müdahalesi olmadan isyancılarla daha kolay baş edebileceği konusunda kendisine güveniyordu. Sultan'ın Reform Fermanı (Islahat Fermanı) isyancılara teklif edilecekti. Muhabirin kişisel tahminine göre Türkiye'nin isyanları bastırması, Sırbistan ve Karadağ tebaasının engellemeleri yüzünden mümkün değildi; bu yüzden dostça olmayan dış yardımları kabul etmekten başka çaresi yoktu. Türkiye'nin sınır komşuları olaylarda tarafsız kalsalar bile isyancılar mutlaka bunlardan birinin korumasını sağlamaya çalışacaklardı.

Aynı haberde vurgulandığı üzere Türklerin gururlu insanlar olduğu akılda tutulmalıydı; onlar güvensizliğe sığınıyorlardı ve tüm Hristiyanlar ile husumetleri vardı. Ayrıca tüm Avrupa devletlerinin sahtekâr olduğundan şüpheleniyorlardı. “Hasta Adam” iyi bir hayat sürmüştü ve hiç şüphesiz ölümü kolay olmayacaktı. Muhabire göre tüm bunlar Bab-ı Âli'ye hoş olmayan tekliflerde bulunacakların dikkate alması gereken noktalar. Ancak bu ülkede umutsuz bir kafa karışıklığının ve ciddi gelecek korkularının olduğu da başka bir gerçektir.

*“Barışı sağlamak isteyen birinin misyonu tabii ki mutluluk dolu ve kutsal olmalıydı ancak sonucun daima iyi olacağına da garantisi yoktu”.*³⁶

The Times gazetesi Berlin Konferansı ile ilgili olarak Bab-ı Âli'nin Büyük Güçlerin kararlarına karşı düşmanca bir tavrı olmadığı gibi önerileri değerlendirebilmek için bir tür mevzilenmeye giriştiği sonucunu çıkarır.³⁷

Dönemin gazete haberleri Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bunalımlı durumdan devletin kendi tebaası ile kurduğu ilişkiyi sorumlu tutar ve Osmanlı Devleti'ne genel bakış konulu yazılar kaleme alırlar.

The Times'a göre Osmanlı İmparatorluğu ya da Avrupa'nın ona taktığı isimle Bab-ı Âli kaçınılmaz olarak reformlara girişmek zorunda kalsa bile bunların köklerini derinlere salmanın yolunu bilmiyordu. Çünkü zorluklarla kuşatılmış haldeydi.

Aynı haberde belirtildiği üzere elbette ki halkın refahını düşünen gayretli bir Sultanın ve bir yönetim dehasının bu konuda yapacağı çok daha fazla şey olabilirdi ancak böyle bir şeyi Osmanlı örneğinde umut etmek *asılsız bir çaba* olurdu. Her değişim aslında üstesinden gelinemez zorluklarla yasaklanıyordu.

³⁶ The Times gazetesi, Özel Muhabirden, Beyoğlu, 27 Mayıs 1878, Cumartesi.

³⁷ The Times gazetesi, 30 Mayıs 1878, Salı.

The Times özellikle son dönemlerdeki isyanlara baktığında umutsuzluğa kapılır. Çıkan haberlere göre isyancıların mağduriyetlerinin ayrıntıları doğrulanmamış olsa da isyanın sebepleri netleşmişti ve gazetenin üzümlere belirttiği üzere söz konusu sebepler zorla ya da yasayla ortadan kalkabilecek gibi değildi. Osmanlı vilayetlerindeki halklar Türk yönetiminden hoşnut olmadıklarından yöneticileri bir an önce başlarından atmak istiyorlardı. Yapılan bazı reformlar yoluyla birçok Hristiyanın daha tolere edebilir bir hale gelmesi sağlansa da temelde onlara nahoş bir şekilde davranılıyordu. Onlara adalet sağlanmadı ve hakları nadiren korundu. Bu anlamda mağduriyetlerinin kaynağı vilayet yöneticileri ve vergi toplayanlardı. Bunlardan en kötüsü vergi toplayıcılarıydı çünkü sorumsuzlukları yöneticilere oranla çok daha fazlaydı. İngiliz konsül raporlarına göre, vergi ödeyen köylü zaten toprağının %33'ünden fazlasını verimli hale getirememişti. İnsanların sabrı iflaslarla tükenmişti. İngiltere isyanın bir sonraki evresinin facia olacağı kanısındaydı. Çünkü bu tür bir isyan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına ve Avrupa'nın muhtemel bir savaşın içine girmesine sebep olabilecek nitelikteydi. Bunun yanı sıra gazeteye göre İngilizler, "insanların zalimlere karşı el kaldırmasını" suç olarak görmezlerdi. Yine aynı haberde yüksek rütbeli bir devlet adamının görevi başında yeterince uzun kalmasının sağlanabilmesi halinde muhtemelen bozuklukların sebebi olanların cezalandırılacağı görüşü öne sürülür. Ama diğer taraftan böyle bir devlet adamının da Sultanın kaprislerinden, haremın entrikalarından ya da rakiplerinin düşmanlıklarından kaçabilmeyi birkaç aydan daha fazla sürdüremeyeceği tahmin edilir. Herhangi bir devlet bakanı da ne kadar üst düzey bir görevli olursa olsun Müslüman fanatizminin Hristiyanları ezmek için fırsat kollamasına engel olamazdı.³⁸

The Times gazetesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan muhabirleri kimi zaman İngiltere'deki gazete editörüyle gizli yazışmalarda bulunurlar. Bab-ı Âli yönetimini eleştiren bu gizli yazışmalardan bir tanesi 17 Ekim 1838 tarihli ve İstanbul'dan rapor edilmiştir. Söz konusu mektup gazetede yayınlanmaz. Mektuba göre Bab-ı Âli kusursuz bir sükûnetten hoşlanmaktadır. Ancak Asya halkları maruz kaldıkları anarşi ve kuralsızlık yüzünden kızgınlık içindedir. Sızlanmaktadırlar ve egemen bir güç tarafından korunmanın avantajlarının da farkına varmışlardır. Birçoğu özellikle Rus imparatoru tarafından korunmayı istiyordu.

İlgili yazışmaya göre onların bu istekleri "zarif" bir şekilde olumlu cevap almıştır ve vilayetlerin bir kısmı imparatorluk ile birleştirilir. Rus imparatoru Osmanlı tebaasının geri kalanından da aynı ışığı görmek

³⁸ *The Times* gazetesi, 19 Ağustos 1875, Perşembe.

istemektedir. Rusya ile Bab-ı Âli arasındaki antlaşmalara rağmen Osmanlı İmparatorluğu en ufak bir müdahalede bile hakkını savunacak durumda değildir. Zaten koruma isteyen milletlerde de buna dair en ufak bir istek yoktur. Gazeteye göre gelişen olaylar yasal koruyucunun yani Osmanlı yönetiminin reddedilmesini normal hale getirmiştir. Korunma talebinde bulunan halklar kendilerine verilen göz kamaştırıcı sözleri ve umutları hatırladıkça; gerçekleri anlayamayacak ve bu korunma talebine karşı çıkacak tek bir kişi bile kalmayacağını düşünürler. Ayrıca Avrupalılara edilen o kadar yemin nerede sorusunu da sorarlar.

İlgili mektuplarda vurgulandığı üzere Osmanlı yönetimine göre ülkeye giriş çıkış yapan herkes yabancı güçlerin temsilcisi, ihtiyaç içindeki maceraperestler, açgözlü spekülâtorler ve karaktersiz adamlardır. Bu kişiler genel yasaklara uymazlar; uyanık olmayanları kandırmaya çalışıp büyük kazançlar elde ederler. Oysaki yine aynı yazışmada vurgulandığı gibi bu düşünceler sadakatsiz insanların sözleriydi ve Bab-ı Âli bu sözleri dinleyerek ülkeyi felaketin eşiğine getirmişti.

Gazeteye göre bu sırada Rusya, Sultan'a savaş ilan etmek için bahane arıyordu ve istediği bahaneyi bulmakta zorlanmadı. Rus İmparatorunun Müslümanlara, durumu iyileştirmeleri için süre vermeden önce bulunduğu bahane "sadakatsizlikti." *Cezalandırma zamanı geldiğinde "İnşallah" sözü samimilikten uzak bir hale gelecekti.*

Aynı mektupta tüm dünyanın Rusya ve Osmanlı hakkındaki gerçeklerin farkında olduğu yazılır. Yine de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cebri önlemler almadan önce arkadaşça bir anlaşma yapılması ihtimali de yok değildir. Ancak Rusya'nın muhtemel anlaşma metninde yöneticilerin Ruslar tarafından seçilmesi ve sorgusuz Rus itaati ibareleri bulunduğundan Osmanlı Hükümeti anlaşmaya kesin bir dille³⁹ reddedecekti.⁴⁰

The Times gazetesinin görüşleri İstanbul hükümetinin ilişkilerinin ve yönetimdeki doğasının artık daha iyi anlaşıldığını doğrular niteliktedir. Bu anlamda gazete, Bab-ı Âli'nin son yıllardaki ürkekliğinin ve korkaklığının devletin güçlü olduğu dönemlerde gösterdiği aşağılayıcı aldırma ile aynı sonuçları doğurduğu ve maruz kalma sırası şimdi Osmanlı'da olduğunu savunur.⁴¹

³⁹ Haberde verilen dipnotta bahsedilen kesin cevap şöyledir: "Ülkemizi sizin elinize bırakmayız. Allah'a şükürler olsun ki sizden korkmuyoruz. Tekrar mektup yollanması halinde söz konusu mektup okunmadan yırtılacak ve mektubu getiren vekil de ölüm cezasına çarptırılacaktır."

⁴⁰ The Times gazetesi, 9 Aralık 1838, Çarşamba.

⁴¹ The Times gazetesi, 2 Haziran 1857, Perşembe.

***The Times*'a Göre Tanzimat Dönemi**

Yüzyılın sonlarına doğru yaşanan büyük toprak kayıpları ile içte ve dıştaki sorunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyıla büyük karışıklıklar içerisinde girmesine sebep oldu ve sonunda Rönesans'tan bu yana ileri seviyede gelişmeler kaydeden Avrupalı devletler olmaksızın imparatorluğun varlığını bile koruyamayacağı kabul edildi. Bu nedenle Avrupa ile ilişkilerde silahın yerini diplomasi aldı. Osmanlılar artık Avrupa'daki rollerinin savunma olduğunu ve bunun için de müttefiklere ihtiyaç duyacaklarını anladılar. Ancak mevcut durumda Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ile sürdürmek zorunda olduğu diplomatik ilişkilerine, geçmişteki "izole" halinden dolayı güçsüz bir temelde başladı. XIX. yüzyılla birlikte diplomasiyi etkin bir şekilde kullanmanın önemi tam anlamıyla anlaşıldı. Özellikle imparatorluğun, Mısır Sorunu'nun yarattığı güç durumdan Avrupa devletlerinin ortak tutumları ile kurtulması diplomasiyi devletin vazgeçilmez bir aracı durumuna getirdi.⁴²

Her ne kadar yabancıların yüzlerinde "*Türkiye yine bizi kandırıyor*" tebessümü olsa da mağlubiyet ağırlığının Osmanlı İmparatorluğu'nun omuzlarına çöktüğü bu dönemde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın hayırlı bir olay olması ümit edildi.⁴³

Avrupa, Osmanlı idaresinin bir düzene bağlandığı, keyfi uygulamaların olmadığı konusunda ikna edilmek istendi. Bu fermana göre artık keyfi bir idarenin yerine Avrupalıların itimat ettiği bir devlet düzeni kurulacaktı. Devlet adamlarının fikirleriyle olgunlaşan düzen ülkenin her köşesinde istisnasız uygulanacaktı. Tebaanın vergiler altında ezilerek gördüğü zulüm yerine devletin vatandaşıyla temasını sağlayan bir sistem uygulanacaktı. Her vatandaşın can, mal ve namus güvenliği sağlanacaktı. Vatandaşlar mahkemesiz suçlanamayacaktı ve her suç mutlaka bir kanuna bağlanacaktı. Ayrıca askerlik işleri bir düzene girecekti ve çökmek üzere olan devlet yeniden canlandırılacak, buhranlara bir son verilecekti.⁴⁴

Tanzimat Fermanı'nın daha önce ilan edilen fermanlardan en önemli farkı, Müslümanlar ile gayri Müslim tebaanın eşit tutulması, hatta bazı konularda Müslümanlardan daha fazla haklara sahip olmalarıydı.⁴⁵

Tanzimat Fermanı'nı izleyen yıl planlananlar yapılmaya başladı. Karşı koymalara ve yer yer ayaklanmalara rağmen yenilikler şeklen de olsa

⁴² Sander, a.g.e., s.149- 152.

⁴³ Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal (haz), **Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, İkinci Meşrutiyet Olayları (1908- 1909)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 3.

⁴⁴ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954, s. 37.

⁴⁵ **Tanzimat'ın 150. Yılı**, s. 99.

uygulama alanına girebildi. Karşılaşılan güçlüklerin başında uygulamalarda ne tür bir programla izleneceğinin önceden belli olmaması geldi. Uygulamalar için yeterli ve bilgili eleman sağlanamadı. Yeni düzenlemelerin yanlış yorumlanması ile çıkarları zedelenen kesim büyük tepki gösterdi. Öyle ki bu uygulamalar bazen ertelenmek zorunda kaldı.⁴⁶ “*Tanzimat aleyhine baş kaldıran gericiler*” bazen öyle ileri gitmişlerdi ki “Reşid Paşa bunu kendi başının korkusuna ilan eyledi” demişlerdi. Oysa iki üç yüzyıldan beri çeşitliliği zihinlere durgunluk veren idamlar, el konan mallar ve çığnänen namuslar göz önüne getirildiğinde *Tanzimat-ı Hayriyye* hükümlerinde yer alan yararlar inkâr edilemezdi.⁴⁷

Tanzimat-ı Hayriyye’ye özellikle muhafazakâr kesimden gelen tepkilere ve Tanzimat’ın insanları “ne idüğü belirsiz mahlûklar” haline getirdiğini düşünenlere⁴⁸ rağmen bu hareketin kapsamlı bir yenilik akımı başlattığı göz ardı edilemezdi.⁴⁹ Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu’nda yenilikler konusunda birtakım pürüzler de yok değildi. Bunlardan en önemlisi bir taraftan çok yüksek idealler varken, diğer tarafta bayağılığın her alanda varlığını sürdürdürebilmesiydi. İdeali tutturamayanlar kaçınılmaz olarak bayağı olmaktaydılar.⁵⁰ Bunun yanı sıra medeniyet olarak tanımlanan yeni çıkan uygulamaların insanlık için gerekli olup olmadığı da sorgulanmaktaydı. Örneğin Namık Kemal medeniyetin gerekliliğini şu sözleriyle savunur:

“*Bir çocuk süttten kesilir kesilmez tay veya buzağı gibi başıboş salıverilmiş olsa uğrayacağı bin türlü muhataradan kat’-ı nazar kendini iâş edecek rızık tedarikinden aciz kalır, açlığından ölür.*”⁵¹

Tanzimat Hareketi’nin orta sınıf girişimi olma özelliğinden uzak olduğunu düşünen bir kesim de vardı. Onlara göre Tanzimat, sosyal piramidin zirvesinde bulunan sınırlı sayıda idareci ile ekonomik şartları ve yaşam şekilleri onlarla aynı olan bir azınlığın çabalarının sonucuydu.⁵² Oysa Tanzimat’ın en önemli başarılarından birisi “modernleşme” cereyanının

⁴⁶ Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler, Ankara 13- 14 Mart 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 97.

⁴⁷ Turan M. Türkmenoğlu (haz.), **Onüçüncü Asr-ı Hicride Osmanlı Devlet Ricali ya da Sonun Başlangıcı (Balıkhane Nazırı Ali Rıza, Osmanlı Tarih Encümeni Üyesi Mehmed Galib)**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001, s. 24- 25.

⁴⁸ İhsan Süreyya Sırma, **Tanzimat’ın Götürdükleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1988, s. 93.

⁴⁹ Ahmet Uzun, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme (1841)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 9.

⁵⁰ Şerif Mardin, **Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye**, İsvap Kitaplığı, İstanbul, 2001, s. 28.

⁵¹ Nergis Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (haz.), **Namık Kemal, Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri I**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 358.

⁵² Dilaver Cebeci **Tanzimat ve Türk Ailesi (Sosyal Değişme Açısından Tanzimat Ailesi Üzerine Bir İnceleme)**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 54.

başlangıçta en üst düzeydeki idarecilerden gelmesine rağmen, zamanla aydın sınıfa ve nihayet halka inebilmesiydi.⁵³

The Times gazetesi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tanzimat Dönemi gelişmelerini eleştirel bir bakış açısıyla, bazen de alaycı bir anlatımla ele alır. "Türkiye'de Değişim" adlı haber bunun ispatı niteliğindedir. *The Times* gazetesine göre, zaman zaman Türkiye'nin gazete basınında Türkiye'nin yüksek medeniyet seviyesine çıktığına dair kanıtlar gösteren haberler çıkmaktaydı. Çok ileri seviyede bir gelişmeden bahseden, yalan haber gibi görünen yazılardan birisi *The Journal de Constantinople*'dan alıntılanarak *The Times*'da aynen yayınlanır:

"Geçen hafta bir akşam Büyükkada'da yaptıkları bir Asya kıyısı gezmesinden kayıkla dönen iki genç adam aniden, açıklayamadıkları bir ses duyarlar. Daha sonra başlarının üzerinde dev bir kuş fark edip paniğe kapılırlar. İki de silahlarını kuşa doğrultup ateş ettiklerinde büyük bir şaşkınlığa uğramışlardır. Çünkü kuşun ağzından yarım yamalak sözcükler ve sadece bir insandan çıkabilecek ağlayışlar, feryatlar dökülür. İki genç adam ilk önce kuşun nereye düştüğünü anlamak için etrafa bakınırlar ve çarpılıp kalırlar. Çünkü vurdukları kuş aslında uçsuz bucaksız bir çift mekanik kanat takan bir adamdır. Onu kayığa alırlar ve incelerler. Sadece bacaklarında küçük bir yara olduğunu gördüklerinde içleri rahatlar. Bu yeni astroidin (Icarus) Antigone'dan Yassıada'ya uçtuğunu öğrenirler. Orada evlenmeyi dileyen ama ailesinden izin alamayan bir genci ziyaret edecektir. Bu âşık bayanı ziyaret edebilmek için keşfettiği kanatlarını takan kuş adam adalar arasında bulunan dar geçidi iki kez geçebilmişken, üçüncü yolculuğundaki uçuşu ise bu talihsiz kaza ile kısa kesilmiştir. O şimdi Plati'dedir."

The Times gazetesi anlatılan olayı "çok ilginç" olarak nitelemekle yetinmiştir.⁵⁴

Tanzimat ilk aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi varlığını devam ettirebilmek adına yaptığı bir fedakârlık ya da zorlama olarak görülse de sonraki yıllarda bu algı farklı boyutlara ulaşır. Çünkü Avrupa'nın en temel isteği mamulleri için bir pazar bulabilmektir ve bu açıdan istediği sonucu elde etmişti: *böylesine uygun şartlar altındaki Osmanlı İmparatorluğu* yaşatılacaktı. Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya'nın durdurulmak istenmesi normaldi. Fakat Kırım Savaşı'nın Osmanlılar açısından bedeli Islahat Fermanı oldu.⁵⁵

⁵³ Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi, s. 109.

⁵⁴ *The Times* gazetesi, 01 Ağustos 1863, Cumartesi.

⁵⁵ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve 19. Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s. 199- 200.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde devletin yıkılmasını engellemek için siyasi kuruluşlar, insan hakları ve yeni kurumlar konularında yapılması düşünülen köklü değişiklikler için Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde yayımlanan Islahat Fermanı Tanzimat Dönemi'nin devamı niteliğindedir. Aslında 1839 yılında devletin hür iradesiyle ilan edilen reform, 1856 yılında zorunlu bir hal almakla birlikte imparatorluğun sonunu getirecek müdahalelerin de vesilesi olmuştur. Ayrıca 1839 yılında devletler hukukundan yararlanacağı ileri sürülen Osmanlı İmparatorluğu, 1856'da bu hukuktan istifadeye resmen kabul edilse de fiilen yararlanamadı. Sonunda yabancı devletlerin yararlandığı bir devlet haline geldi.⁵⁶

Islahat Fermanı eski hak ve imtiyazların sağlamaştırılması olarak düşünülmüştür. Ferman gereğince Osmanlı İmparatorluğu'nda her dinin ve mezhebin töreni serbest hale gelir. Ayrıca din ve mezhep değiştirmek konusunda kimse kimseyi hiçbir şekilde zorlamayacaktı. Fatih Sultan Mehmed tarafından patriklere ve piskoposlara verilmiş olan yetkiler, Hükümet tarafından kendileri için kabul edilmiş olan yeni esaslara uygun hale getirilecekti. Osmanlı tebaası, hangi milletten olursa olsun devletin hizmet ve memurluklarına kabul edileceklerdi.

Buna ek olarak ırk, mezhep ve dil farkı sebebiyle Osmanlı tebaasından bir sınıfı diğer sınıf karşısında küçülten ifadeler kesin olarak kaldırılacaktı. Müslüman tebaa ile Hristiyanlar ya da diğer mezhepler arasında çıkacak cinayet ve ticaret davaları karma mahkemelere havale edilecekti. Müslüman olmayan tebaa, Müslüman halk gibi askerlik hakkında daha önce verilen kararlara uyacaktı. Müslüman olmayanların orduya katılması konusunda gerekli düzenlemeler yapılacaktı. Teşkilatlar bütün tebaanın can ve mal güvenliğini sağlamaya yetkin hale getirilecekti; cezaevleri iyileştirilecekti; işkence ve kötü muamele cezalandırılacaktı. Kanun hükümleri bütün tebaa arasında meşru usullere göre yürütülecekti.

Osmanlı tebaasından din ve mezhep farkı gözetmeksizin vergi alınacaktı. Bu vergilerin toplanması sırasında oluşabilecek suistimallerin engellenmesi için yeni çözüm yolları araştırılacaktı. Ayrıca bankalar kurulacak, imparatorluğun servet kaynakları değerlendirilecekti.

Son olarak, bayındırlık işleri için, devlet tarafından ayrılacak para ile yapılacak olan kara ve deniz yollarından yararlanacak olan eyaletlerden özel bir vergi alınacaktı. Ticaret ve ziraatın gelişmesini engelleyen her türlü zorluk ortadan kaldırılacaktı. Bu amaçla, Avrupa'nın eğitim, bilim, sermaye ve tekniğinden faydalanmanın yolları aranacaktı.⁵⁷

⁵⁶ Birsal, a.g.e., s. 40.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V. ve VI. Ciltler: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. 1- 5.

Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nın ortak özelliği her ikisinin de Osmanlı İmparatorluğu'nun buhranlı dönemlerinde ilan edilmiş olmalarıydı. Tanzimat Fermanı Mısır Sorunu sonrası; Islahat Fermanı ise Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru ilan edildi. Hiç şüphesiz, özellikle Islahat Fermanı'nın insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapması tesadüf değildi. Söz konusu vurgunun sebebi yüzeyde her ne kadar Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesini engellemek amacı görünse de aslında fermanın amacının Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımlarından etkilenerek isyan eden Balkanlar'daki gayri Müslim azınlıkları ülkeye bağlama isteğiydi. Fermanın ırk, dil, din vb ayrımı yapmaksızın bir Osmanlı milleti oluşturmayı amaçlaması, kötü gidişatı durdurmak amacıyla ortaya çıkan fikir akımlarından Osmanlıcılık kapsamındaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'na dair olaylara genellikle şüpheli ve endişeli yaklaşan *The Times* Türkiye'nin son on yıldır durumunu etkileyen olaylara baktığında bu dönemde şahit olunduğu kadar sakin başka bir an olmadığı düşüncesindedir.

Tanzimat Dönemi'nin en fırtınalı dönemi 1871-1876 yılları arasındaki zaman dilimiydi. Bu bunalım dönemi genel olarak çağdaşlaşma sorununu kapsar.⁵⁸

Aslında bu dönemin yaşanacağına dair ilk işaretler 1865 yılında Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasıyla verilir. Cemiyetin amacı mutlak monarşi yerine anayasal bir monarşi kurmaktır. Böylece yeni monarkın yetkisi halkın temsilcilerinden oluşan bir parlamento ile sınırlandırılmış olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde amaçlarına yönelik rahat hareket edemeyeceklerini anlayan Yeni Osmanlılar, 1867 yılında Fransa'ya gittiler. Burada "Jön Türkler" adı altında çalışmalarını sürdürdüler. Cemiyetin etkisiyle 1876'da Sultan II. Abdülhamid Meşrutiyet'i ilan etti.⁵⁹

İlk Osmanlı Anayasası'nın ilanı ile ilk Osmanlı Meclisi'nin toplanmasını sağlayan I. Meşrutiyet'in ömrü çok uzun olmadı. Yeni Osmanlılar ile II. Abdülhamid'in arası kısa sürede açıldı. Sultan Mithad Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırdı; Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi yazar ve düşünürleri ise sürgüne gönderdi. Bu sırada, Meclis'te çetin tartışmalara neden olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. Bunun üzerine II. Abdülhamid 1878 yılının Şubat ayında, ortamın Meclis tartışmalarına elverişli olmadığını gerekçe göstererek Meclis'i kapattı.

⁵⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 308.

⁵⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 317.

Böylece I. Meşrutiyet Dönemi de sona erdi. Sultan'ın bu tutumu İngiliz liberallerinin seslerinin daha fazla çıkmasına neden olacaktı.⁶⁰

Bağımsız bir İslam ülkesindeki ilk Batılı anayasa olarak anılan Kanun-i Esasi'nin doğduğu şartlar ve çağdaşlaşma tarihi açısından anlamı kabaca bu şekildeydi. Anayasada simgelenen yenileşme hareketinin önerdiği vatandaşlık modeli, XIX. yüzyılın gördüğü özgürlük paketleri arasında ön sıralardaydı. Mebusların tecrübesizliğine ve eğitimlerinin yetersiz oluşuna rağmen, Mebusan Meclisi Kanun-i Esasi'nin kendisine yüklediği görevi ciddiyetle yürüttü.⁶¹

Tanzimat zincirinin son halkası olan Kanun-i Esasi'ye, araştırmamızın temelini oluşturan *The Times* gazetesinin gözünden bakarak dönemin tüm detaylarıyla anlamlandırmak ve bu yolla değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır. Gazetede “Osmanlı Anayasası Gerçek Oldu!” başlığıyla duyurulan ilk Osmanlı Anayasası'nın ilan serüveni Şeyhülislam Kapısı'nda, yine Şeyhülislam başkanlığında toplanan bir danışma kurulunun uzun tartışmaları sonucunda, oybirliği ile bir temsilci meclisinin kurulacağı kararıyla başladı. Söz konusu proje tasarısının başına oybirliği ile Mithad Paşa geldi. *The Times*'a göre bu adam son altı aydır Milli Hareket'in önderi ve ruhu olmuştu.

Kanun-i Esasi hakkındaki yorumlarını sürdüren *The Times* temsil sisteminin temelinde popüler özgürlükleri desteklemenin yanı sıra kişisel bir lider otoritesinin gerekliliğine vurgu yapar. Bu otorite de genel anlamda yeni Sultan'ın kendisine, V. Murad'a yakıştırıldı. Aynı makalede ayrıca bu noktada çok farklı ve belirleyici bir önlem konuyla ilgili *hatt-ı hümayunda* yerini aldı. Konsey, Hristiyanların Meclis'e kabul edilmeleri halinde olacakları ön gördü. Bu durumda Hristiyanlar her anlamda nisbi bir paylaşım talep edeceklerdi. Aynı *hatt-ı hümayunda* Müslümanlara sabırlı olmaları çağrısı yapılır.

The Times gazetesinin yorumlarının temelinde anayasanın “Türkler için Türkiye” bayrağını direğe çekmek ve basit anlamda Hristiyanlara fethedilmiş bir ırk olarak adalet ve hoşgörü hissi uyandırmak için hazırlanmış olduğu fikri vardı. Konuyla ilgili yazıya göre tüm diğer dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de gözlenen şey yazılı kanunun yanı sıra çeşitli takva ehli uygulamaların varlığıydı. Bu uygulamalar zararsız ve kendi içlerinde övgüye değer olmalarına rağmen ibadethane sınırları içinde kalırdı.

⁶⁰ Ülman, a.g.e., s.112.

⁶¹ **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 500.

Sıra bunları açık havada göstermeye geldiğinde Türkler saldırganlaşma eğiliminde olurlardı. Bu görüş bir örnekle desteklenir:

“Beyoğlu'nun yarı Avrupalı kısmında yaşayan Deli Mustafa vurdumduymaz bir hayvan gibiydi. Sokaklarda Cennet'ten Düşüş'ten önceki Âdem kılığında yürümek onun adeta zevkiydi. Deli Mustafa, suratsız ve cıvıllı varlığıyla Kasımpaşa'nın varoşlarına ve diğer düşük gelirli komşulara iyilik yapardı. Ancak daha sonra bu fantezi, kendisini daha seçilmiş bir kafilde gösterdi. Deli Mustafa daha birkaç gün önce büyükelçilerin eşleri ve zarif bayanlar alışveriş yapmak için dışarı çıkmışken aşağı yukarı volta atarken görüldü. Damarlarında kan gezinen her insanın bu manzarada içgüdüsel olarak hissedeceği şey kamçılanmış, çok kaba, iğrenç bir hayvan gördüğünde hissedeceği şeyle aynı şeydi. Bu Türklerin insanca olmayan davranışlarındandı...”

Gazete, değerlendirmelerine basının durumunu da dâhil eder. *The Times*'a göre ilk olarak İngiliz yazarların zorlukla farkında oldukları bir noktayı akılda tutmak gerekti. Türk basını kamuoyu oluşturma açısından kısıtlanmış durumdaydı. İstanbul'da en yaygın olarak Yunan, Ermeni ve Bulgar gazeteleri okunmaktaydı. Avrupalı okurlar ise aralarında *La Turquie, Stamboul, Courrier d'Orient, Phare de Bosphore*'nin de bulunduğu Fransız gazetelerini okumayı tercih ediyorlardı. İngilizce ve Fransızca olarak basılan *The Levant Herald* gazetesi Rus Büyükelçisi General Ignatieff'e karşı şiddetli bir atakta bulunduğu tarihten itibaren iki ay yayını durduruldu. Şimdi ise tüm bu gazeteler, Türkiye için yeni bir dönemin açıldığı şu sıralar şüpheli olayların anlatıldığı makalelerle doluydu. Anayasal Hükümetin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişen tüm olağanüstü şartlara dair ihtimaller hakkında spekülasyonlarda bulunulmaktaydı. Örneğin *Stamboul* gazetesinde, Suriyeli bir Hristiyan olan Halil Ganem'in bir demeci vardır. Ganem'in söylediklerine göre Türkiye'de üç farklı ırk vardı. Bu ırklardan ilki esas Türkler ya da Osmanlılar (fetheden ırk), ikincisi doğuştan ya da devşirme usulüyle Müslüman olanlar (fethedilen ırk) ve birçoğu Asya vilayetlerinde yaşayan yerleşimcilerdi. Bunların kayda değer bir kısmını Slavlar, Bulgarlar vb oluşturmaktaydı. Geriye kalanlar ise Müslüman olmayanlardı: Yunanlar ve Latin Hristiyanlar, Amerikalılar ve Yahudiler gibi. Halil Ganem bu ırklardan Osmanlıların, yaklaşık 400 yıldır hükümeti tekellerine aldığından bahseder. Yazara göre Hristiyanlar dışındaki tüm gruplar arasındaki farklılıklar sona erdirilebilirdi. Sivil ve politik haklardaki haklar açısından en mükemmel eşitliğe de ulaşılabilirdi. Ancak Hristiyanlar ve diğer gayri Müslimler düşünüldüğünde eksiksiz bir eşitliği konuşmak ancak göz boyardı. *Eşitlik yalnızca göreceli olarak sağlanabilirdi.*

The Times yarım bir anayasal somunun, Hristiyanlar için hiç ekme bulamamaktan daha iyi olması gerektiği görüşündedir. Gazete, vilayetlerdeki Hristiyanların son derece perişan ve cahil durumda olduğunu ve kendi mağduriyetlerinin dahi farkında olmadıklarını yazar. Başkentteki Hristiyanlar ise ticareti ellerinde bulundurmakla birlikte çıkarları Osmanlı İmparatorluğu'na daha sıkı bağlıydı. Herhangi bir iflas ya da yenilik girişimi kendilerine de zarar verecekti. Bu sebeple tutuculuk onları Türklerin kendilerinden bile daha Türk hale getirmiştir.

The Times'ın bu şartlar altında, Müslümanların anayasaya kendilerine en uygun şekli vereceklerine şüphesi yoktu. Yayınlanan makaleler ise şu an için güçlü olan tarafın açıklamaları olarak zikredilmekten öteye geçemeyecekti. Yapılması gereken şey Mithad Paşa'ya kendi görüşlerini yansıtılabileceği bir anayasa taslağı çizebilmesi için görev vermektir.⁶²

Gazete genel anlamda Tanzimat Dönemi'ni editör yorumlarıyla geniş açıdan değerlendirir. Bu yorumlara göre Osmanlı İmparatorluğu, düşüş tarihinde yaşadığı temel dönüşüm süreçlerinden bir başkasına maruz kalıyordu. Fakat *yalnızca aceleci peygamberler* Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki baskınlığının çok hızlı bir şekilde sona ereceğini öngörürdü. Yine de olayların ne zaman gerçekleşeceği net olarak isabet ettirilebilirdi. Fransız İhtilalı'nın olay örgüsü bilinmekteydi. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun da öldüğünü görmek kolay olacaktı. Düşüş süreci bilimsel doğrulara dayandırılabilirdi. Hastalık yaşlılıktan dolayı tedavi edilemez durumdaydı Fakat geçmiş kehanetlerin tahrif edilmesi, çözülmenin hızlı mı yoksa yavaş mı olacağı konusunda tereddüt yarattı. Bundan 150 yıl önce Büyük Peter Türk İmparatorluğu'nun istilacı bir ordunun ilk dokunuşuyla parçalara ayrılacağını düşündü ama savaşın kaderi onun söylediklerinin tersini çıkardı. Yunan İsyanı'nın sonunda imparatorluk yine yıkım arifesindeydi. Rusya 1820 yılında gücünü tümüyle kabul ettirdi ve Rusya durdurmasaydı Mehmet Ali Paşa şu anki sülaleyi kesinlikle tahttan indirecekti. Ancak yönetimde bir nesilden diğerine geçilmesiyle gerçekleşen değişiklik imparatorluğa yeni bir yaşama gücü vermiş olabilirdi. Bu yüzden tahmin yaparken Osmanlı İmparatorluğu ölüp diğer tarafa geçene kadar olabildiğince dikkatli olunmalıydı. Gazeteye göre bir dizi yeniliğe şahit olunmak üzereydi. Tarih kesin bir rehberdi: Osmanlı İmparatorluğu'nun uzuvlarının nasıl tek tek eksildiğini gösteriyordu. Hiç kimse bu kargaşanın sonunda ne olacağını göremiyordu. İngiltere'nin ve Avrupa'nın çıkarları

⁶² *The Times* gazetesi, 21 Haziran 1876, Çarşamba.

tehdit edici hale gelmediği sürece Bab-ı Âli'nin kötü yönetiminden doğal ve kaçınılmaz bir geçişi durdurmaya çalışmak faydasız olmaktan çok, her şeyi daha da kötü hale getirecekti.

The Times Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş ahlaki özelliklerinin vurgulanması gereğine işaret eder ve geçmişle kıyas yapmaya girişir. Gazeteye göre dönemlerinin ilk devlet adamları ve askerleri olan erken dönem Sultanları fethettikleri yerlerdeki uyumsuz ırkları ve inançları yönetirken hayret verici bir yetenek sergilemişlerdi: hiçbir zaman kendi dinlerinin yönetimlerine vekâlet etmesine izin vermediler.

Konuyla ilgili aynı yazıya göre barış ve güvenlik Türklerin Avrupa'ya getirdikleri barbarca erdemler için ölümcül nitelikteydi. Türkler tehlikenin uyarıcılığını hissetmeyi bıraktıklarında miskinlik ve nefsine düşkünlük çamuruna battılar. Türk mahkemelerinin tedavi edilemez düşüşleri yurttaşlıkla ilgili erdemlerin en önemlisini eksik bıraktıklarını Osmanlılara gösterdi. Söz konusu eksik adalet içgüdüsüyüdü. Üstelik Batı'nın sıkıştırılmış toplumlarına hiçbir zaman adalet gösterilmedi. Osmanlılar baskın ırk olarak yurttaşlık erdemlerinden çok savaş şartlarını ekip biçtiler. Fakat diğer baskın ırklar da farklı uyrukları asimile etme imkânı buldular. Böylece sıkıştırılmış bir toplum oluştu. Buna rağmen Türklerin yeri, özellikle İstanbul'u aldıktan sonra Bulgarlardan, Ermenilerden ve Yunanlardan çok daha ayrı oldu. Bu milletlerle birlik oluşturmak için tek bir adım bile atamadılar. Türk denildiğinde genellikle Müslüman Slavlar ve Bulgarlar kastedildi. Farklı ırklardan oluşan birliğin gerçek bariyerleri daima yönetici sınıfın dini oldu. Bu durum yöneticileri ilgisizleştirdi. Onları köklerinden gelen reddedileri zincirledi ve genel anlamda ülkenin servetini ellerinde tutan Hristiyanların uğraştıkları zanaatlara karşı küçümseme oluşturdu.

Haberde dikkat çekildiği üzere başka bir yerde başka bir ırk olarak yaşayan Müslümanlar ise fen bilimlerini, edebiyatı ve medeni hayatın zarafetini beslediler. Fakat Türkiye'de entelektüel gelişim ve onları Batı'dan ayıran ahlaki güç tamamen kurudu. Artık başka bir gezegendenmiş gibi bir halleri vardı. Türkler sağgörülü, akıllı, gözü pek Sultanlarını kaybettiler. Vatanseverliğin esaslarından olan askeri nitelikleri ve güçlü taşra niteliklerini yitirdiler. Diğer taraftan memurların sloganları "herkes kendisi içindir" oldu. İmparatorluğun her tarafının tehlikeye düşmesine izin verildi çünkü yüzlerce memurdan bir tanesi bile kamudaki tehlikenin milli bir tehlike olduğunu düşünemedi. Onlara göre Hristiyanlar ile bir güç birliği oluşturmaya değmezdi.

The Times aynı haberde tüm imparatorluğun bal peteği şeklinde entrikalarla delik deşik olduğunu öne sürer. Bu anlamda Rusların Türkiye'ye

zarar verebilmek için fazla bir şey yaptığını düşünmek gereksiz olurdu. Çünkü zaten son 200 yıldır Türkler kendilerine verilebilecek bütün zararları vermekteydiler. Türkiye kendi ektiğini biçecekti. Osmanlı otoritesinin boşuna olduğunu kabul ettiği reform projelerinin tamamı dokunulmamış olarak kalacaktı. İnsanların ahlaki yönden harap oluşuyla Divan emri ile baş edilemezdi. Tüm bu gerçekler Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalara ayıran süreci açıklamaktaydı.⁶³

Yeni Türk Anayasası İngilizleri, Türklerin Batı milletleri ile en azından kısmen aynı seviyeye gelmek için niyetlendiğine inandırmış olmalıdır. Gazeteye göre Türkler Doğu'nun temsilci kurumları hakkında bildikleri azıcık şeyi de Fransızlardan öğrenmişlerdi. Fransız tarihinin en yüzeysel çalışması eğitilmiş Türklerin kâğıt üzerinde bir anayasa hazırlaması için yeterli olmuştu.

“Senato, Milletler Meclisi, iktidarda bulunan partiye ait sorumluluklar, gizli oylama, Sulh Mahkemesinin bağımsızlığı” gibi terimler, kalemlerin ucuna despotizmin kaba savları olarak hazır halde geldi. “*Büyük boy bir soytarı külâhının birkaç sayfasında bir milleti yenilemek*” tatlı bir kolaylıktı.

Londra'daki editörün görüşleri bir anayasanın yalnızca sarıp sarmaladığı toplum için uygulanabilir olacağı yönündeydi. Bir ülkenin aklı politik fanatizm ile çelindiye, büyük bir özenle dengelere oturtulmuş bir anayasa anarşiye giden kısa ve kolay yoldan yalnızca biraz daha iyi bir seçenek olabilirdi. Bu yüzden editör, Türkiye'nin bir süre sonra kendisini bir dizi zorluklar kalabalığının içinde bulacağından emindir.

Gazeteye göre Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok insan için anayasanın anlamını kavramak güç bir şeydi. Türklerde “hükümet” demek Sultan'ın, sadrazamın, birkaç güçlü paşanın, birkaç askerinin ya da İslami sınıfın yönetimi demektir. Otoritenin fikirleri katı şekilde kişiseldir. Meclisin ayrıntılı ve hassas mekanizmasını anlamak işte bu yüzden zor olacaktır. Meclis mekanizmasında muhalefet, yasamanın gerekli bir parçasıydı.

Mithad Paşa Hristiyanlara Müslümanlar kara eşit davranılacağına söz verdi fakat bu fikrin “ümme” için dinsizlik anlamına geleceğinin farkındaydı. Çoğunluk olan, reddeden fanatik Müslümanların Hristiyanların eşit haklar konusundaki talepleri karşısında nasıl davranacaklarını tahmin etmek kolaydı: gerçek bir inanan için bu davranış küfre girerdi.

The Times editörü bir an için Türk Meclisi'ndeki seçimlerin özgürce yapıldığının farz edilmesini ister ve hemen ardından ekler:

⁶³ *The Times* gazetesi, Editör Yorumları, 26 Aralık 1876, Salı.

“Bu varsayım Fransız temsilcilerin dudaklarında bir gülümseme yaratacaktır.”

Aynı haber metninde vurgulandığı üzere Avrupa’dan olduğu kadar Asya ve Afrika’dan da temel alınabileceği gibi Müslümanlar çok geniş bir çoğunlukta. Bu yüzden *Osmanlı İmparatorluğu’nu tahrip eden baş şeytan, barış zamanında bile dini bir düşmanlık uyandıracaktı*; içerisinde bastırılmış bir sivil savaş barındıracaktı ve vatanseverliğin yerini almak üzere dini bir tarikatın ilgisini uyandıracaktı.

The Times Müslüman meclis üyelerinin Hristiyanlar kendileri ile eşit davranılması konusunda ısrarcı olmalarının bir aydınlanma ve fedakârlık mucizesi olacağı görüşündeydi. Ancak yine de bu şekilde davranılabilecekleri yalnızca kendilerine dair ön yargıları kırmakla kalmayacaklar, aynı zamanda ırkları da nefret edilen bir din hissi uyandırmayacaktı. Kalıtsal düşmanlarının ellerine hukuki, sosyal, idari ve askeri eşitliğin silahlarını bıraksalardı kendileri de affedilecekti. Müslüman adaleti açısından korkmak için iyi bir sebepleri vardı: eğer Hristiyanlar egemenlik sağlarsa Müslümanlar hoşnutsuz olacaklardı. İmparatorluğun Avrupa Türkiyesi’nde Müslümanlar dinsel düşmanlık güdenler olarak sayıca çok üstündü ve halen üç ya da dört yüzyıl önce olduğu gibi ayırt edici bir çoğunluğa sahiplerdi.

The Times’a göre her şey Müslümanların adaletine, iyi niyetine ve cömertliğine bağlıydı. Fakat eğer Hristiyanların parlamasına neden olacak bir şey yapılırsa fatura vilayetlerdeki Müslümanlara değil Bab-ı Âli’nin ta kendisine kesilecekti.

Aynı yazıya göre aslında Türkiye halen son derece barbardı ve iyi yönetimin aşağıdan değil tepeden gelmesini dürttüleyen dini düşmanlıklarla parçalara bölünmüş durumdaydı.

Yazıda geçen ifadeye göre *“ne mutlu ki”* Mithad Paşa anayasa ile birlikte Sultan’ın güçlerini kontrol edilebilir kıldı. Ancak bu yetmezdi. Liberal dürtüler vekillerin içlerinden gelmeliydi. Hayranlık uyandırıcı birçok yönerge Türk Anayasası’na iliştilmişti. Eğer Mithad Paşa kanun gözünde Hristiyanları ve Müslümanları eşit hale getirmek için kendi nüfuzunu kullanırsa Türkiye’nin yetiştirdiği en müthiş reformcu olacaktı. Dikkatini temel adaletin birkaç sıradan, yalın ve mükemmel şekilde anlaşılır talimatı üzerinde toplarsa Batı’yı simetrik bir anayasanın etkilemesini umduğundan çok daha fazla etkileyecekti. Ayrıca Kanun-i Esasi’nin amaçları da sınırlamalıydı. Hedef Türkiye’yi yenilemek değil, belirli vilayetlerdeki tehlikeli ve tolere edilemez kötü yönetimi durdurmak olmalıydı. Büyük parlamento deneylerini tasarlamaya vakit yoktu. Osmanlı İmparatorluğu

kendisini mütevazı güvenlik önlemleri almaya odaklamalıydı. Eğer köylülerden toplanan haksız vergileri önleyebilecekse, Müslümanların yaptığı Hristiyan katliamlarını durdurabilecekse, Bab-ı Âli tarafından merhum bırakılan yerlerde adaleti sağlayabilecekse ve hükümeti Harem'in kaprislerinden kurtarabilecekse geri kalan her şeyin gereği yerine getirilecekti. Büyükelçilerin Bulgaristan ve Bosna'da işleyen bir polis sistemi kurmasına izin verilirse, onlar da anayasanın en iyi bölümlerini uygulamaları için memnuniyetle zorlanacaklardı. Ancak devlet her ne sebeple olursa olsun yabancı yetkililere Bulgaristan ya da Bosna'da görev vermeyi reddederse, işte o zaman bu unsurlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan tam bağımsızlık talep edecekti. Fakat aslında *The Times*'a göre Türkiye, Büyük Güçlerin vesayeti altındaydı ve hastane koşullarında tutuluyordu. Halkların gerçek çıkarları kendi haklarının ölçütüydü. Bu çıkarlar ise Avrupa'ninkilerden ayrılamazdı. Gazete tarafından alınan bir duyuma göre Mithad Paşa baskın sınıfın elindeki mutlak gücün elden çıkmasına izin vermektense her şeyi riske atacağını söyleyerek övünmekteydi. Böyle bir tehdidin İngiliz halkını korkutmak için yapıldığı düşünülebilirdi ama Türkler bundan önceki zamanlarda İstanbul'dan gelen tehditlere aynı şiddetle cevap verildiğini hatırlamalıydı. Ola ki Mithad Paşa gözü kara davranırsa bu sefer çıkacak kriz tarif edilemeyecek ölçüde tehlikeli bir hal alacaktı. Editör yazısına şu sözlerle son verir:

*“Maalesef Mithad Paşa'nın her şeyi riske atmaktan korkması için sandığından çok daha fazla sebebi vardı.”*⁶⁴

The Times'da yayınlanan bir başka makaleye göre Sultan II. Abdülhamid kendi güçsüzlüğünün, eksikliğinin, yozlaşmasının ve suçlarının doğal bir sonucu olarak kendisini koruyan bir millet tarafından terk edildiğini gördüğünde durumu kabullenip baş eğmiş olsaydı, bu kabulleniş Türkiye'yi tarif edilemez facialardan koruyabilirdi. Hristiyan nüfus kadar Müslümanlar için de yeni bir refah zamanı başlayabilirdi. Hatta Bab-ı Âli'yi yıkımdan koruyabilirdi.

Aynı makaleye göre yeni bir can güvenliği ve kanun anlayışı, yeni bir saygı temeli ve aşırı yüksek vergilerden kurtuluş Rumeli ve Arnavutluk'taki halklar için de hükümet standardını yükseltebilirdi. II. Abdülhamid bunları kabul ederek Osmanlı kurumları içinde şimdiye dek yapılan en faydalı değişime katkıda bulunma mutluluğuna erişebilirdi. Aynı zamanda daha fazla özgür olabilirdi Sir George Campbell'in bir mektubunda söylediği gibi Sultan, imparatorluğun yerel kurumlarının sorumluluğunu dağıtacağına söz vermiştir. Büyük Güçler bu sözün yerine getirilmesini talep etmekten

⁶⁴ The Times gazetesi, Editör Yorumları, Londra, 26 Aralık 1876, Salı.

fazlasını yapmadılar. Çünkü eğer taleplerin kabul edilmesi önemli olsaydı aynı taleplerin reddedilmesinin de bir anlamı olması gerekirdi. Yurt içinde düşüncesizce yapılmış konuşmalar ve hemşehrilerin küçük bir kısmının pervasız böbürlenmeleri Türk devlet adamlarını yanlış yöne sokar. Hâlbuki bu konuda kendilerine net uyarılar yapılmıştı.

The Times Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun başlangıcında birleşmiş Avrupa talepleri için ilk vuruşun ateşleneceği ve ne İngiltere'nin ne de başka bir gücün Osmanlı İmparatorluğu'nu zarardan korumak adına araya giremeyeceğini rahatlıkla temin eder. Bu bağlamda mücadelenin henüz başlarında bile Rusya'dan daha güçlü düşmanlar ortaya çıkacağını öngörür.⁶⁵

1871 yılında Ali Paşa'nın ölümüyle iktidar merkezinin değişimi mevcut durumu daha bunalımlı bir sürece götürdü: Abdülaziz yönetimde ağırlığını daha fazla hissettirmekle kalmadı, aynı zamanda reformcuların düşmanı Mahmud Nedim Paşa'yı da sadrazam yaptı. Böylelikle Tanzimat'ın kurduğu bürokratik sistem dağılarak yüksek kademe memurlar sürekli değiştirilerek bürokrasi hareket edemez hale getirildi.

Bunlardan başka merkez dışındaki bunalımlar ve aydın akımları mevcut karışıklığı artırdı. Genç Osmanlılar hareketinin yanı sıra Panislamist akımlar da etkisini gösterdi. 1873-1875 yıllarında yaşanan tarım bunalımı ve ülkenin iflasına yol açacak olan dış borçlar ekonomiyi içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Ayrıca 1875 Hersek Ayaklanması ve bu tür bir ayaklanmanın Balkanların tamamına yayılma tehlikesi dış müdahale ve savaş tehlikesini beraberinde getirdi.⁶⁶

Türk Devleti'nin hastalığını yok etmek için çok daha derin cerrahi süreçlere ihtiyaç vardı.

Gazetenin altını sıklıkla çizdiği üzere "Türkiye şartları hiç şüphesiz iyiye doğru değişim yönündedir" cümlesi, eğer Sultanlar, bakanlar ve paşaların hepsi birden uykuya dalsaydı gerçek olabilirdi. Fakat resmi olarak zimmete geçirmeler salgın haldeydi ve mahkemeler çöküşe geçmişti.

The Times'in inanışına göre dürüstlük saltanatını sürmeye başlasa da bu sahne önceden yarım düzine kez daha görülmüştü ve baskıdan asla kurtuluş olmamıştı. Sadrazamlar bu konuda azimli davranışlar da imparatorluk yanıyorken devletin güvenliği konusunda içtenlikle tedirginlik duymuş olsalardı reformlar hakikaten gerçekleştirilebilirdi. *Fakat bir sadrazam gizemli kaprislere ve gizli vekâletlere ne kadar karşı koyabilirdi ki?* Dürüst paşalar huzursuz bölgelere göndermek çözüm olabilirdi. Ama bu paşaların

⁶⁵ *The Times* gazetesi, Editör Yorumları, 27 Aralık 1876, Çarşamba.

⁶⁶ Sander, a.g.e, s. 338- 339.

görev yerleri şaşırtıcı bir serilikte kaydırılıyordu ve hiçbir yerde uzun süre kalamadıkları gibi giriştikleri düzenlemeler daima yarım kalıyordu.

Haberde de vurgulandığı gibi yargıdaki problemler varlığını sürdürdü ve küçük rütbeli memurların rüşvet alma alışkanlıkları huzursuzluğu devam ettirdi. Dünyanın en zor işlerinden bir tanesi de yağma ve çapulculuğu öğrenen bir devlet memurunu ahlaki boyuta geri döndürebilmektir. Tüm bu gerçekler Bab-ı Âli'den gelen yasa değişikliği sözlerine çok fazla önem vermeyi anlamsız kıldı.⁶⁷

The Times aynı yılın Ağustos ayında Balkanlar'daki isyanların giderek kötüleşen bir hal aldığını bildirir. Gazeteye göre durumun aciliyeti Osmanlı İmparatorluğu için son derece vesveseli bir hal almıştır. Sultan'ın bakanları Avrupalı'yı insancıl olabileceklerine ikna etmeye çalışacağına, tüm güçlerini ve yeteneklerini isyanın bir vilayetten diğerine hızla sıçramasını önlemek için harcasalar daha iyi edeceklerdi. Türk otoriteleri, Girit İsyanı'nda yaptıkları gibi bu isyanda da oyalanmaya vakit harcamamalıydı. Hersek ve civarındaki vilayetler Türkiye'nin en kolay tahrik edilebilir bölgeleriydi. Başka hiçbir yerde Müslümanlık ve Hristiyanlık fanatizmi böylesine kor halini alamazdı. Bu durum isyanları besleyecekti ve hızla yayılmalarını sağlayacaktı. Lord Palmerston'a göre, Türkiye Hristiyan nüfusunun parçalanmasından kendini koruyabilseydi tekrar refah ve güç kazanabilirdi. Hristiyanlar da ülkenin efendileri olurlar ve İstanbul'un mülkiyetini kazanabilirlerdi. Bu, problemin herkes için en iyi çözümü olurdu. *The Times* aynı haberin içinde meselenin Lord Palmerston'un çözümlerinin yeterli olamayacağı kadar büyük zorluklarla dolu olduğunu anlatır.

Gazete Türk Hükümeti'nin, İngiltere'nin dış politikalarını etkileyebilecek güçte olduğu zamanları çoktan geride bıraktığını hatırlatır. Irkın doğasında olan kusurlar ve iman anlayışı, büyüyen borçlar, devlet memurlarındaki bozulmalar, aydınlanmış ve mutlak bir vatanseverlik isteği ile kendi hataları yüzünden düşüşe geçen vasi idaresindeki bir devlet olma gibi özellikler devletin öz gücünü saldı ve savunma ile tüketmesine sebep olmuştur.

Yunanlar hiç olmadıkları kadar aktif durumdaydı ve Ruslar Kırım Savaşı'ndan bu yana İstanbul üzerinde daha fazla nüfuza sahipti. Slav ırkları büyüyen cereyana daha hızlı kapılma eğilimindeydi; bazıları Rusya'ya, bazıları Avusturya'ya, bazıları ise Sırbistan'a doğru kaymışlardı. Vilayetlerdeki isyancıların da seçimleri bu doğrultuydu. Bu yüzden birleşmiş bir Hristiyan Türkiye'sinin gelişen elementlerine bile boş

⁶⁷ *The Times* gazetesi, 05 Ekim 1875, Salı.

umutlarla bakılmaktaydı. Türkiye tüm bu olanlara direniş gösterebilirdi ve sonuç savaş olurdu. Rusya ve Avusturya yeni devletin üzerinde otorite sağlamak için birbirlerine entrikalar çevirirdi ve her halükarda Hristiyan-Müslüman çatışması devam ederdi.

The Times Slavların 1850'ye kadar daha fazla bağımsızlığa sahip olmalarına rağmen artık Türk yönetimini sevmediklerini ve başlarından atmak istediklerini dile getirir. Slavlar Hristiyan yardımlarıyla kısmen savunulsa da Müslüman kesim için Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaçları Hristiyan yardımlarına bel bağlayabilmeye müsaade edecek cinsten değildi.

Gazetenin değerlendirmeleri köylünün öfkesinin dini tutkular yüzünden de büyüdüğü yönündedir. Yapılan yorumlara göre bu kesim, Müslüman komşularına çok daha derin nefret besledi çünkü Hazreti Muhammed'in buradaki takipçileri Türk değildi, kendileri gibi Slav ırkındandı. Bu insanların mezheplerle ilgili keskin çizgileri her şeyden daha hassastı. Bunun sebebi mezheplerin dini bir çemberden öte bir aile niteliği taşımasıydı. Bu durumda İngilizler isyanların bir sonraki evresinin bir facia olacağı görüşündeydi çünkü onlara göre çıkan isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına ve Avrupa'nın muhtemel bir savaşın içine girmesine sebep olabilecek güçteydi. İngilizler İnsanların zalimlere karşı el kaldırmasına şaşırmadılar ve isyan ettikleri için onları suçlamadılar.⁶⁸

The Times yayınladığı bir makalede ihtişam dolu çeşitli törenlerle ölümsüzlüğünü ve bütünlüğünü vurgulayan Osmanlı İmparatorluğu'nun artık ölümcül bir düşüşe geçtiğini açıkça duyurur. Yazıya göre Bab-ı Âli'nin elinde birbiriyle rekabet eden iki medeniyetin oyun fişleri vardır ve rakipleri bu fişleri her ne kadar bir araya getirmeye çalıştıysalar da bunu yapmayı başaramamışlardır.

İlgili yazıda Osmanlı'nın askeri gücünün her ne kadar Batı ordularının silik bir kopyası haline gelse de aslında hala Asya özelliklerinden kopamadığı vurgulanır. Habere göre artık Sultan değil savaş meydanlarında bir asker olmak, peygamber yolunu takip etmek; gerçekte ismen bile askeri alanda herhangi bir faaliyette bulunamamaktadır.

The Times Osmanlı yönetimi ve ordusu hakkındaki kötümser düşüncelerine rağmen kuruluş dönemindeki yöneticilere nispeten ılımlı bir yaklaşım sergiler:

“İlk Sultanlar Avrupa’da yalnızca kamp kurduklarını unutmadılar. Bu yüzden amaçları, kendi garnizonlarını korumak için imparatorluğun muhalif ırklarını boyun eğme pozisyonunda tutmaktan başka bir şey değildi.”

⁶⁸ *The Times* gazetesi, 19 Ağustos 1875, Perşembe.

The Times rüşvet almanın, miskinliğin ve nefsine düşkünlüğün çok güçlü olumsuz etkileri olmasına rağmen ordunun elindeki silahların işe yaramazlığının başarısızlıktaki asıl en önemli etken olduğunu savunur:

“O zamanlardan beri Osman’ın kılıcı arkeolojik bir eserden fazlası değildi!”

Gazetenin haberlerinde, editör yorumlarında ve muhabir yazışmalarında sıkça vurgulandığı üzere Osmanlı İmparatorluğu kesin düşüşüne inanana kadar Avrupa’ya ve geri kalmışlık uyarılarına asla kulak asmadı. Osmanlıların bir zamanlar Batı’da estirdikleri dini terörün yerini Hristiyan unsurlara kıskanç bakışlar aldı. Artık Osmanlı İmparatorluğu’nun varlığı Hristiyan devletlerin ellerindeydi. Türk ordusu geçmişte zor kullanarak zaferler kazanmış olsa da aydın paşalar imparatorluk gücünün zor kullanarak daha fazla empoze edilemeyeceğini anlamış bulunuyorlardı.

Gazetenin bakış açısına göre Osmanlı İmparatorluğu’nun yapacak hiçbir şey kalmamıştı. Zaman kazanmak adına yapılacak tek şey Türkiye’nin Batı’ya asimile olmak için duyduğu hevesi ilan etmesi olacaktı. Türkiye için yazılabilecek herhangi bir barış, adalet ve zenginlik senaryosu satirik olurdu. Ortada birbirleriyle uyuşmazlık içinde olan iki dini ve milli grup oldukça isyanlar kaçınılmaz olacaktı.⁶⁹

Osmanlı İmparatorluğu bu düşüncelere sahip olanların kolları arasında *hastane koridorlarından* belki de son kez geçiriliyordu ve ölümüne giden yolda sessizce ilerliyordu.

Sonuç olarak 17. yüzyılın başlarına kadar kapladığı alan ve barındırdığı nüfus açısından dünyanın en büyük devletlerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu’nu geçmişiyile gurur duymaya ve buna odaklanmaya çalıştığı sırada yaşanan toprak kayıpları doğru gitmeyen bir şeylerin olduğunun göstergesi olmuştur. Derin uykudan uyandırılmasıyla huzursuzlaşan dev, ilk adım olarak eski güçlü günlerine dönmeyi ve kaybettiği toprakları geri almayı amaçlamıştır. Ancak giriştiği düzenlemelerle hedeflerine ulaşamamıştır. Dünya artık değişmiş, silahın yerini diplomasi almıştır. Dağılma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki konumu savunmaya dönmüştür ve imparatorluğun yeni müttefiklere ihtiyacı vardır. Avrupalıların geleneklerine uymak bir zorunluluktur. Bu doğrultuda imparatorluk 1789 yılında Napoleon’un Mısır’ı işgali sonrasında *denge politikası* izlemeye başlar. Bu politikanın amacı Avrupalı güçlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak imparatorluğun ayakta kalmasını sağlamaktır.

⁶⁹ *The Times* gazetesi, 14 Eylül 1876, Perşembe.

Değişikliklere ayak uydurmak için bu kadarı yeterli gelmez. Osmanlı İmparatorluğu yeni bir düzen sağlamak amacıyla Tanzimat yeniliklerine girer. Bu dönem imparatorluk sınırları içinde yaşayan Müslümanların ve Hristiyanların karşılıklı ilişkilerinin önemli bir evresini oluşturur. Ancak dönemin getirdiği ilerlemeler de beklenen faydayı sağlamamıştır. İzlenen denge politikasının Berlin Kongresi'nden itibaren işlevini yitirmesiyle imparatorluğun kısa süre içinde dağılıpına engel olunamayacağı anlaşılmıştır.

Çalışmamızın temelini oluşturan ve İngiliz basınının en önemli gazetelerinden olan *The Times* genel anlamda Doğu Sorunu'na, özelde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bu sürece özel bir dikkatle eğilir. Yayınlanan haberlerde ve editör yorumlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İngiltere ile ilişkilerini bu evreye getiren süreç detaylarıyla irdelenir. Özellikle ilgili dönemde imparatorluk içindeki gazetelerin ve dergilerin zorunlu olarak dar bir çerçeveye sıkışıp kalmaları *The Times* haberlerini daha özgün ve özgür hale getirir. Böylece çalışmamızın bakış açısı da yayınlananlardan "farklı" bir hal alır.

KAYNAKÇA

a) Arşivler ve Kütüphaneler

The Times Gazetesi Dijital Arşivi

Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi

Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi

b) Gazeteler ve Dergiler

The Times gazetesi, 9 Aralık 1838.

The Times gazetesi, 19 Aralık 1838, Çarşamba.

The Times gazetesi, 2 Haziran 1857, Perşembe.

The Times gazetesi, Editör Yorumları, 11 Şubat 1859, Cuma.

The Times gazetesi, Editör Yorumları, 16 Ağustos 1860, Perşembe.

The Times gazetesi, Editör Yorumları, 15 Eylül 1862, Pazartesi.

The Times gazetesi, 01 Ağustos 1863, Cumartesi.

The Times gazetesi, 21 Eylül 1864, Çarşamba.

- The Times* gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba.
The Times gazetesi, 19 Mayıs 1866, Cumartesi.
The Times gazetesi, 19 Ağustos 1875, Perşembe.
The Times gazetesi, 05 Ekim 1875, Salı.
The Times gazetesi, 14 Eylül 1876, Perşembe.
The Times gazetesi, 13 Mayıs 1876, Cumartesi
The Times gazetesi, 21 Haziran 1876, Çarşamba.
The Times gazetesi, Editör Yorumları, 26 Aralık 1876, Salı.
The Times gazetesi, Editör Yorumları, 27 Aralık 1876, Çarşamba.
The Times gazetesi, 16 Mayıs 1878, Salı.
The Times gazetesi, 20 Mayıs 1878, Cumartesi.
The Times gazetesi, Özel Muhabirden, Beyoğlu, 27 Mayıs 1878, Cumartesi.
The Times gazetesi, 30 Mayıs 1878, Salı.

c) Kitaplar ve Makaleler

1) Kitaplar

- Aktepe, M. Münir, **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi Cilt: XV**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Aydoğdu, Nergis Yılmaz ve Kara, İsmail (haz.), **Namık Kemal, Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri I**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.
- Baykara, Tuncer, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve 19. Yüzyıla Dair Araştırmalar**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Birsen, Kemalettin, **Tanzimatın Harici Siyaseti, Tanzimat I**, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1940.
- Cebeci, Dilaver, **Tanzimat ve Türk Ailesi (Sosyal Değişme Açısından Tanzimat Ailesi Üzerine Bir İnceleme)**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çelik, Hüseyin, **Bir Medeniyetin Analizi, Türk Yanlısı İngilizlerin Osmanlı'ya Bakışı**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 124.
- Halaçoğlu, Yusuf (haz.), **Ahmet Cevdet Paşa Tarihi, Maruzat**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

- İnalçık, Halil, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- İnuğur, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, Ankara, 2002.
- İrtem, Süleyman Kani, **Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karadağ, Raif, **Şark Meselesi**, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. ve VI. Ciltler: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- Karpat, Kemal, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954.
- Keyder, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kodaman, Bayram ve Ünal, Mehmet Ali (haz), **Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, İkinci Meşrutiyet Olayları (1908- 1909)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Korkmaz, Alemdar, **İstanbul (1875- 1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1980.
- Luraghi, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi**, e Yayınları, İstanbul, 2000.
- Mardin, Şerif, **Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye**, İsav Kitaplığı, İstanbul, 2001.
- Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler, Ankara 13- 14 Mart 1985**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Sander, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Sırma, İhsan Süreyya, **Tanzimat'ın Götürdükleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1988.
- Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler) 25- 27 Aralık 1989**, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara, 1991.
- Topuz, Hıfzı, **II. Mahmud'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Tuncer, Hüner, **19. Yüzyılda Osmanlı- Avrupa İlişkileri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.

Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

Türkler Ansiklopedisi, 14. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2003.

Türkmenoğlu, Turan M (haz.), **Onüçüncü Asr-ı Hicride Osmanlı Devlet Ricali ya da Sonun Başlangıcı, Balıkhane Nazırı Ali Rıza, Osmanlı Tarih Encümeni Üyesi Mehmed Galib**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001.

Uzun, Ahmet, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme (1841)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Ülman, Haluk, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, Eko Matbaası, İstanbul, 1972.

Yıldız, Aytaç (haz.), **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.

EK 1: *The Times*, 2 Temmuz 1857 tarihli haber.

SDAY, JULY 2, 1857.

from Constantinople we learn that M. BLONDEEL VAN ESSELBRUCK, the Representative of Belgium, has received his passports, and has been informed by the Minister of Foreign Affairs that the SUBLIME PORTE will hold no further relations with him. It is intimated that the displeasure of the Turkish Government is confined to the personal acts of M. BLONDEEL, and that on his departure it will freely communicate with the Chargé d'Affaires of the Mission. That this incident will make a stir in Europe is very improbable. Belgium is a small State on the opposite side of Europe to the Turkish Empire; the latter Power is strong with the passive strength which has brought it through so many dangers, and there is consequently no reason to believe that the PORTE is likely to retract the step it has taken. Furthermore, we cannot doubt that in this case the SULTAN'S Government has acted under the advice of one or more of the great Ambassadors. The conduct of M. BLONDEEL, which was the immediate cause of the rupture, must have been deeply offensive both to the British Ambassador and to the Austrian Intermuncio. The PORTE will, no doubt, have the support of both of these powerful functionaries, even though its present act may prove a heavy blow to the system which invests them with such large authority.

The nature of the relations between Christian diplomacy and native government at Constantinople is now pretty well understood. The timidity of the PORTE of late years has had the same result as its contemptuous indifference in the day of its power. The four great States, England, France, Austria, and Russia, have been represented from time immemorial by a series of Ministers of the highest class, and possessed of far more than the average of ability. Neither chiefs nor subordinates have been chosen, as a general rule, for those graceful qualities which gain men appointments on the banks of the Seine or the Arno. It has always been felt that work was to be done which could be intrusted only to the firmest and most energetic members of the craft, and consequently the Turkish capital has for years been the battle-field on which the rival Embassies have bearded each other, and united only in enforcing on the PORTE obedience to their high will and pleasure. Now, of course, it is only the Representative of a first-class Power who can hope to turn out Pashas and reject protocols. The Ministers of small States are of no account in Stamboul, and it is the height of folly for Naples or Belgium to attempt rivalry with the great diplomatic tetrarchy. M. BLONDEEL would have done well to confine himself to his social duties in the Levantine salons, and to the extension of his regis over any bootmaker or pastrycook of his country who might have settled in the Turkish capital. But in an unfortunate hour the Belgian Minister took himself and his office seriously. Some four years ago, when events occurred which now seem to belong to a past age, M. BLONDEEL thought fit to express his opinions openly and strongly. These opinions were certainly not such as might have been expected from the Representative of a Western State, with a free constitution, and bound not less by gratitude than by interest to uphold

calling him or addressing to him an official rebuke. The Turks are, no doubt, glad to have the opportunity of asserting their own independence and getting rid of an objectionable diplomatist by the same act. Whatever may be the future extent of Ambassadorial influence in the East, we cannot regret that such excesses as we have described should meet a check. The vigour with which the PORTE has acted on this occasion will, no doubt, have the best effect on the forthcoming deliberations at Bucharest and Jassy. It is well that the world should know that the independence which Europe has so solemnly recognized is something more than a phrase or a formality.

We invite attention to two distinct protests on the part of Peers, whose signatures are affixed, against the Divorce Bill as it has been sent down from the Lords to the Commons. The first of these protests may be considered as a declaration of the great principle that in Divorce there should be perfect reciprocity between the sexes. In the second, Lords LYNDHURST and HUTCHINSON (DONOUGHMORE) maintain that wilful desertion on the part of the husband should entitle the wife, not merely to a legal and recognized "separation," but to an absolute Divorce. In the course of the last week we have published other protests in an adverse sense from other Peers and from Bishops, who are of opinion that the Bill as it stands errs on the side of laxity, that it weakens the sanctity of the marriage tie, and that it unfairly imposes a burden upon the consciences of the clergy. Now, in a matter so deeply interesting to the feelings of the community as this is, we had rather bear for a while longer with evils to which English society has accommodated itself than attempt to jump at once at a perfect settlement when the probable result of such an attempt would be defeat, and the indefinite adjournment of the discussion. We feel the sanctity of the marriage bond as deeply as the Bishop of OXFORD can feel it; we acknowledge as entirely as Lord LYNDHURST could desire that the wife is very hardly used under the present, and will be so even under the amended Law of Divorce; but we say that if this battle is to be won it must be won by degrees. Nothing would be simpler than to write a tissue of hysterical declamation about the injuries inflicted upon women, and the injustice which has been done to them under the former state of the law; but the result of such a proceeding would be the rejection of the Bill. On the other hand, it is not difficult to write a tolerably efficient invective against the sin and wickedness of the adulterer; but it does not follow that Parliament would sanction a proposition for making him amenable to the enactments of the criminal law. On the whole, let us be content with what we have got. Don't let us just yet lock up the guilty pair. Don't let us just yet contend for precise parity of rights between husband and wife with regard to the total dissolution of the contract. The Bill, in its amended form, was delivered to us last night, and before it is brought under discussion in the Commons we would briefly state once more what our view of the subject has been throughout.

EK 2: *The Times*, 13 Mayıs 1876 tarihli haber.

RDAY, MAY 13, 1876.

Ministers. It appears that at the Embassies it has been thought necessary to take precautions against any sudden riot. The impression these events make on us is that, though the apprehensions are not unreasonable, and though the precautions are simply prudent, there is no ground for supposing that the SULTAN'S Government is disposed to encourage, or even to connive at, any acts of violence. The Statesmen of the type of RESHID and ALI have passed away and left no successors, but the present men, whether they be called old Turks or new, whether they be classed with the War Party or the Peace Party, have sense enough to know that a rising of the Mahomedans against the Christians in Constantinople or throughout the Empire would be the death-blow of the Turkish Power. It would, indeed, be the most effectual solution of the Eastern Question. The three Imperial Governments would need nothing more to unite them, and the Chancellors now assembled at Berlin might conclude their deliberations at a sitting. The three Western Governments would by the same influence be fused with the others at once. The policy attributed to Russia would prevail by the irresistible force of events. All lingering regard for the SULTAN'S independence, all hesitations caused by divergence of views, and possibly by mutual mistrust, would vanish before the absolute necessity of putting an end at once to the crimes of a barbarian horde. We know how quickly an occupation by European troops followed the massacres in Syria. An occupation would ensue as quickly in the present case; and who could say whether it would ever come to an end? To such an operation on the part of Europe the Porte could offer no serious resistance. We hear from time to time fanciful suggestions of a Holy War to be undertaken by the SULTAN, who would unfurl the standard of Islam, and call upon the faithful throughout the Empire to do battle with the Infidel. The notion that such an enterprise is possible is the merest hallucination. The days are past for a *jihad*. War cannot be extemporized in the present state of military science by a nation so dependent as the Turks on more advanced communities for all the necessaries of a campaign. Besides which the fanaticism of Islam—or, indeed, of any creed—does not furnish the qualities indispensable for success in modern warfare. A defiance of Europe would be ruin. The Turkish Pashas are not likely to venture on such folly. They are aware that their Master and themselves have still a great deal to lose, and that by policy and astuteness they may keep it for a long time to come. There is insurrection on the northern frontier, but the rest of the Empire is at peace, and the SULTAN'S authority pre-

EK 3: *The Times*, 14 Eylül 1864 tarihli haber.

Y. SEPTEMBER 14, 1864.

THE OTTOMAN EMPIRE.

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT.)

CONSTANTINOPLE, SEPT. 8.
 In reviewing the events which influenced the condition of Turkey during the last ten years, there has never been a moment, perhaps, which presented such a calm and tranquil aspect as that which we witness just now. The constant and dark rumours of threatened insurrections and conspiracies against the Ottoman rule seem, for the present, to have died away. The underhand measures of Russia to provoke a dissolution of the Empire have made room, as far as appearances are to be trusted, for a policy more straightforward and more friendly. France, it is true, has shown a disposition to assume that overbearing attitude which has been abandoned by Russia, but it is, perhaps, more in the hope of being in a position to profit by any remote contingency of dismemberment than from a desire to provoke an immediate crisis.

The events which have lately occurred in the Rouman provinces, although they have weakened the slight link which connected these provinces to the Porte, are not, it is believed, of a nature to threaten any immediate danger to the integrity of the Ottoman Empire. In the course of the illegal proceedings of Prince Couza, which commenced with the appropriation of the "dedicated convents," and terminated with the *coup d'état*, it had been noticed that, while going through the form of protesting against those acts, the Porte did not look upon them quite with an unfavourable eye. The reason, perhaps, is not difficult to be found. So long as the country remained in the hands of the Boyards no permanent or (as regards Turkey) safe Government could be relied upon. The conflicts of the contending factions among that body threatened every moment to place that country under the power of either Austria or Russia. The blow which Prince Couza struck against the privileges and prerogatives of the Boyards has diminished their power and destroyed their prestige. The rural law, which has just been promulgated, weakens their hold over the peasantry by conferring upon the latter the lands which they held under conditions of serfdom, and secures to the present Government the support of a powerful element in the country. In achieving these things, which have now been recognized by the protecting Powers, the Prince has trampled upon liberty in a manner which has transformed a country comparatively free into as complete a despotism as it is possible to imagine, but these are considerations which do not weigh much with the Porte. It is their belief—and information received from independent sources is not opposed to it—that, having gained his point so far, Prince Couza will not be disposed to risk what he has gained by removing the nominal link of vassalage which makes his interests identical with those of Turkey. A careful study of his policy, as exemplified by his actions, leads one to believe that, while appearing to court the alliance and dictation of all the great Powers in turn, he never contemplated submission or allegiance to any of them. He has made use of all to achieve his object, and it must be said, while condemning the unscrupulous course he has pursued, that he has not played his cards badly. In attempting to go further he would inevitably bring upon himself the wrath of the great Powers, and his downfall would be certain. The Commission which was formed for discussing the indemnity to be given for the "dedicated Convents" threatened to be prolonged indefinitely, in consequence of the difficulty attending the examination of the titles of the properties; but a practical suggestion emanating from the Embassy here is likely to be adopted by all the parties concerned, and close this question. It is a compromise of the difficulty, and makes provision for a grant in lieu of the properties of a sum equal to about 1,500,000.

In Servia the long-pending question of indemnity for property destroyed after the bombardment of Belgrade, and that surrendered by the Turks, is on the point of settlement. There are no indications, it is true, of the Servians discontinuing that agitation which is so harassing to the Turks; but, as Russian support has been in a great measure withdrawn from the Servian Government, as, moreover, the elements of disloyalty and revolution are only centred in the small clique of agitators consisting of the Prince and his *entourage*, while the people hold aloof and discourage these manoeuvres, there is no reason to fear any disturbance in that quarter. The Turks, moreover, are not without material means on the Danube, whereby to quell instantaneously any movement of this nature, and the presence of some Turkish gunboats which have lately been stationed on that river gives additional strength for the maintenance of order.

EK 4: *The Times*, 27 Mayıs 1878 tarihli haber.

THE BERLIN CONFERENCE.

(FROM OUR PRUSSIAN CORRESPONDENT.)

BERLIN, MAY 17.

As you will have seen from my yesterday's telegram, the result of the Conference is a compromise between the two principal actors. Austria making a great concession, and Russia, acknowledging the sacrifice by a tender of less consequence, an agreement was speedily effected. Vienna rescinded her former resolution to ignore the Insurgents' programme; Russia, in return, did not insist upon the occupation of Bosnia as a means for the immediate dismemberment of Turkey. There is little reflection needed to perceive that by this ingenious arrangement, though the final decision is put off, Russian views are strengthened in the council chamber and the Insurgents supported in the field. On the one hand, the rebels having their programme partially approved by the Powers are virtually acknowledged as belligerents under foreign protection, who cannot be expected to lay down their arms unless some sort of independence is accorded them; on the other hand, now as ever, Russia allows as little interference with Servo-Montenegrin policy, and the rebellion is sure to go on avowedly, until a kind of St. Petersburg or some desperate act of the Turk shall give matters a new turn. Thus, while Austria has succeeded in averting a sudden crisis she has failed to prevent matters assuming an aspect dangerous to herself and the Porte. If this allays the worst apprehensions entertained in Vienna, it creates fears for the future. To Austria the most favourable feature of the transaction is that decisive measures having been postponed, she retains the chance of calling in others before subscribing to a settlement at variance with her oft-announced and, indeed, manifest interests.

As has been allowed to transpire, the first act of the Conference Powers was to communicate their resolutions to England, Italy, and France. These resolutions, involving no immediate change, were acquiesced in by the two last-mentioned Powers; whereas England is bent upon a more reserved attitude, tolerating where she cannot unconditionally approve. The next proceeding will be to induce the Porte to conclude a fresh armistice and to settle with the Insurgents while the truce lasts. For this purpose the Porte is to be addressed by the Northern Powers, and as many of the others as will join them. The method recommended involves the nomination by the Porte of a Commission, to be selected by the Powers for the supervision of Bosnian affairs; though whether this Commission is to be appointed at once, and to continue after the necessary reforms have been carried through, is more than we know, and perhaps than has been left sufficiently vague to admit of being adapted to the demands of the Insurgents and the Porte. Should either party object to the propositions submitted, the work of the Conference will have to be done over again, either by the three Northern Powers or by the six signatory Powers conjointly. In such an event fresh groupings of the Powers may be occasioned by Austria getting tired of the rebellion, or Turkey objecting to be destroyed without a show of resistance. That Russia for her own part will be content to let things take the same course for another twelvemonth that they have been doing the last year may be regarded as certain. No precipitate measures need be apprehended from her. She is quite satisfied to maintain peace by the peculiar process of enabling Servia and Montenegro to exhaust the Turk without let or hindrance from any one else.

The only forcible step agreed upon by the Northern and immediately approved by the Western Powers is the despatch of a formidable squadron to Turkish waters. The vessels sent are to be numerous enough to be distributed among all the principal ports inhabited by Christians. The German Squadron, including four cuirassed frigates, two corvettes, and three gunboats, will be alone sufficient to impose wholesome restraint. There is, however, no danger of its being employed for any purpose save the protection of European residents. Though armed with 70 of the heaviest guns known, and carrying a crew of about 3,000 men, the German vessels are likely to refrain from all interference, except in the interests of humanity. No shot will be fired by the German cannon for the remodelling of Turkey. However little German public opinion may have to say in Turkey's favour, the politics of the Berlin Government allow Austria and Russia the initiative in all connected with the East. The German squadron is expected to leave on the 22d inst., to be followed by two more corvettes in case of need.

The Russian General Tochernayoff, who has lately been acting as editor of the St. Petersburg Slavophil paper *Ruski Mir*, has arrived at Belgrade, where, it is rumoured, he is to assist the local military authorities with strategical advice.

M. de Wesselitzi, who was received by the members of the Conference as representative of the Insurgent interest, will leave Berlin to-morrow for Ragusa. Like the half-pay General Tochernayoff at Belgrade, he is an officer in the Russian Foot Guards, no longer in active service. He is said to be highly gratified by these late events, to produce which he himself so signally contributed. The Montenegrin Envoy, too, who visited Berlin during the Conference, seems to have had reason to congratulate himself on his journey. Though no increase of territory could be actually awarded him, his announcement that the Prince of Montenegro considered himself the natural protector of the South Herzegovina Insurgents elicited no reprimand.